

MORFOLOGI BASA SUNDA

HANDOUT

**HERNAWAN, S.Pd., M.Pd.
NIP 132306424**

**JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS PENDIDIKAN BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS PENDIDIKAN INDONESIA
2009**

BAB 1

BUBUKA

1.1 Wangenan Morfologi

Dumasar kana étimologina, istilah morfologi asalna tina basa Yunani, *morpho* hartina 'wangun' jeung *logos* hartina 'élmu'. Jadi, sacara umum, morfologi téh bisa dihartikeun élmu ngeunaan wangun.

Verhaar (1976:54) nyebutkeun yén "*morfologi* (atau *tata bentuk*; *Inggris morphology; morphemics*) adalah *bidang linguistik yang mempelajari susunan bagian-bagian kata secara gramatikal*". Morfologi nya éta bagéan tina linguistik nu ngulik susunan bagian-bagian kecap sacara gramatikal. Nu dimaksud sacara gramatikal dina ieu watesan téh perlu panitén husus, sabab unggal kecap bisa dibagi jadi ségmén-ségmén nu disebut foném, tapi teu unggal foném (ségmén) mangrupa morfém. Tina ieu watesan, bisa dicindekkeun yén morfém téh bisa mangrupa kecap, bagian kecap, atawa konstituén gramatikal pangleutikna.

Nida (1978:1) méré keterangan ngeunaan istilah morfologi nu unina "*Morphology is the study of morphemes and their arrangements in forming words*", morfologi mangrupa studi (ulikan) ngeunaan morfém katut susunanana dina ngawangun kecap. Kitu deui, Ramlan (1987:19) nyebutkeun yén morfologi téh nya éta bagian élmu basa nu medar atawa maluruh seluk beluk wangun kecap sarta parobahan-parobahanana kana golongan jeung harti kecap.

Gleason (1970:58) ngabagi tata basa jadi dua bagian, nya éta: (1) morfologi jeung (2) sintaksis. Gleason nétélakeun yén morfologi téh nya éta "*The description of more intimate combinations of morphemes, roughly what are familiarly called words.*" Morfologi nya éta deskripsi tina kombinasi morfém-morfém nu leuwih raket, kasarna mah nya éta nu ilahar disebut kecap.

Lyons (1968:194) méré keterangan "Morphology deals with the internal structure of words ..." morfologi ngulik ngeunaan adegan batin (*internal structure*) kecap; maksudna, nalungtik kumaha kawangunna kecap tina morfém-morfém.

Bloomfield nétélakeun yén morfologi basa nya éta konstruksi-konstruksi nu wangun-wangun kaugerna aya di antara konstituen-konstituenna (Bloomfield, 1995: 200).

Tina sababaraha keterangan di luhur, bisa dicindekkeun yén morfologi nya eta ulikan élmu basa anu maluruh morfém jeung kecap sarta kumaha proses kawangunna katut parobahan-parobahanana. Susunan-susunan morfém nu dipaluruh dina morfologi ngawengku sakumna kombinasi wangun kecap atawa babagianana. Kombinasi wangun kecap nu mangrupa frasa jeung kalimah dipaluruh dina sintaksis.

1.2 Ambahan Morfologi

Kalungguhan morfologi dina élmu basa

1.3 Hubungan Morfologi jeung Elmu séjén

1.3.1 Hubungan Morfologi jeung Fonologi

Hubungan antara morfologi jeung fonologi bisa katitén dina proses morfonemik atawa morfonologji. Nurutkeun Matthews (1979:205), proses morfonemik bisa dijéntrékeun sacara lengkep dina élmu fonologi kalawan bisa dirojong ku sawangan-sawangan sacara morfologis. Proses morfonemik bakal leuwih jéntré upama dianalisis dumasar kana sawangan morfologi jeung fonologi.

Sangkan leuwih jéntré hubungan antara morfologi jeung fonologi bisa katitén contona dina proses morfonemik leungitna fonem dina kecap-kecap anu dimimitian ku fonem /p, t, c, k, s/ upama tepung jeung rarangkén nasal (N-). Contona,

N- + paku → maku

N- + tulis → nulis

N- + ciwit → nyiwit

N- + kaput → ngaput

N- + sambat → nyambat

Tina conto di luhur bisa dicindekkeun, disawang tina fonologi fonem /p, t, c, k, s/ mangrupa fonem-fonem nu cara artikulsina jeung kaayaan pita sorana kaasup fonem nu sarua nya éta fonem mandeg (*stop*) teu soraan. Sedengkeun disawang tina morfologi, morfém nasal (N-) dina proses morfologis ngabogaan alomorf [m, n, ng, ny] nu miboga fungsi gramatik jeung semantik nu sarua nya éta ngawangun kecap pagawéan aktif (migawé).

1.3.2 Hubungan Morfologi jeung Léksikologi

Léksikologi maluruh seluk beluk kecap, tegesna maluruh kabeungharan kecap hiji basa. Léksikologi maluruh makéna kecap sarta harti nu dipaké ku masarakat pamakéna.

Conto dina basa Sunda, kecap *ngala* dumasar KUBS (1976:178) mibanda sababaraha harti gumantung pamakéanana, nya éta:

- a. 'néwak', dina kalimah "Tukang *ngala* lauk disebutna pamayang";
- b. 'metik' dina kalimah "Pa Ahmad keur *ngala* jambu";
- c. 'néang' dina kalimah "Ma Alam lunta ka lebak pikeun *ngala* paraji, sabab anakna rék ngajuru';
- d. 'néangan' dina kalimah "Bi Popon *ngala* suluh ka gunung Bohong";
- e. 'nincak waktu' dina kalimah "Bobotna téh geus *ngala* ka sapuluh bulan";
- f. 'mibanda sipat kawas' dina kalimah "Béréhanana mah *ngala* ka bapanan, budak téh".

Saterusna, diterangkeun ogé harti kecap nu geus dibéré rarangkén; *alaeun* hartina 'geus meujeuhna diala', *pangala* hartina 'panghasilan'.

Sanajan léksikologi katut morfologi ngulik perkara harti, tapi aya bédana. Demi bédana téh nya éta réhna morfologi ngulik harti nu muncul balukar ayana peristiwa gramatik, tegesna harti nu muncul mangrupa harti gramatikal (*grammatical meaning*) atawa disebut ogé ma'na. Ari léksikologi

ngulik harti nu geus baku aya dina hiji kecap nu biasa disebut harti léksikal (*lexical meaning*). Tengetan conto ieu di handap!

Kecap *imah*, *ngimahan* jeung *paimahan* masing-masing mibanda harti léksikal. Kecap *imah* hartina 'wawangunan tempat matuh jelema', kecap *ngimahan* hartina 'nyieun, méré atawa nyéwa imah keur nu jadi tanggungan urang', kecap *paimahan* hartina 'tumpukan batu atawa sabangsana nu dihaja dijieu di jero cai, supaya lauk caricing di dinya'. Harti léksikal katut pamakéanana dipedar dina léksikologi, sedengkeun morfologi medar parobahan wangun *imah* jadi *ngimahan*, kitu deui wangun *imah* jadi *ngimahan*. Lian ti éta, dipedar ogé parobahan harti nu muncul balukar ngantétna konfiks *N--an* jeung *pa--an*.

1.3.3 Hubungan Morfologi jeung Étimologi

Morfologi jeung léksikologi mibanda hubungan dina jihad harti, sedengkeun morfologi jeung étimologi mibanda hubungan tina jihad wangun. Étimologi mangrupa élmu nu maluruh asal usul kecap, kamékaran, katut selang surupna. Étimologi maluruh parobahan wangun kecap nu sipatna husus dina kecap nu tangtu, contona, kecap *tikah* asalna tina basa Arab *nikah* (ngalaman dérivasi balik). Demi morfologi maluruh parobahan wangun nu mangrupa aturan basa nu sipatna umum (contona: rarangkén, rajékan, jeung kantétan) nu geus puguh aturanana, contona, wangun *tikah* dirarangkénan *N*-robah jadi *nikah*.

1.3.4 Hubungan Morfologi jeung Sintaksis

Morfologi medar adegan morfém jeung kecap. Ari sintaksis medar adegan frasa, klausa, jeung kalimah. Morfologi raket patalina jeung sintaksis, boh morfologi boh sintaksis duanana mangrupa bagian tina tata basa sarta duanana ngalibetkeun kecap salaku objék pedaranana. Wangun basa nu pangleutikna dipaluruh ku morfologi nya éta morfém, sedengkeun wangun basa panggedéna nu dipaluruh ku sintaksis mangrupa kalungguhan hiji kecap dina frasa, klausa, jeung kalimah.

1.4 Tingkesan

1.5 Latihan

BAB 2

MORFEM

2.1 Morf, Morfem, jeung Alomorf

Crystal (1985:199) méré keterangan kieu "...morpheme are abstract units, which are realized in speech by discrete units, known as morphs". Morf mangrupa unit wongun nu abstrak, nu diréalisasikeun dina omongan ku unit nu bédha, disebut *morf*.

Kridalaksana (1983:199) nyebutkeun yén morf téh nya éta: (1) foném atawa runtuyan foném nu mibanda asosiasi jeung hiji ma'na, (2) anggota morfém nu can ditangtukeun distribusina, jeung (3) wujud kongkrit atawa wujud fonémis tina morfém.

Tina keterangan di luhur, bisa dicindekeun yén morf téh wujud nyata (fonémis) tina hiji morfém nu can ditangtukeun distribusina, contona: *N-*, *-ar-* jeung *-na*.

Morfém mangrupa wangun basa pangleutikna nu miboga harti, boh harti léksikal boh harti gra-matikal. Contona: kecap *meuli* diwangun ku dua morfém, nya éta morfém léksikal *beuli* nu hartina 'nukeur-an barang ku duit' jeung morfém gramatikal *N-* (anu robah jadi *m-*) nu hartina 'kalakuan'.

Elson & Pickett (1962:26) nyebutkeun yén "The various morphs which represent one morphem are called allomorphs". Variasi morf nu ngawakilan hiji morfém disebut alomorf. Saterusna, ditétélakeun yén "Morphs are allomorphs are etic morphemes are emic unit".

Kridalaksana (1983:9) nyebutkeun yén alomorf téh mangrupa anggota morfém nu geus ditangtukeun posisina.

Cindekna, alomorf téh nya éta wujud nyata dina hiji morfém anu geus ditangtukeun distribusina, tur mangrupa anggota tina hiji morf, contona: *N- ~ /m-, n-, ny-, ng-, nga-, ngé-/*.

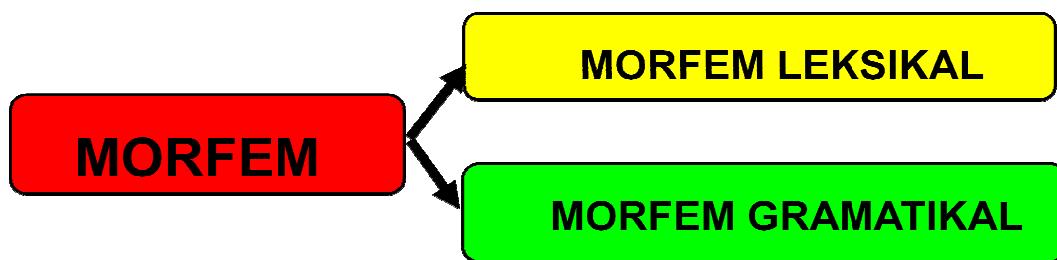
2.2 Prinsip Identifikasi Morfem

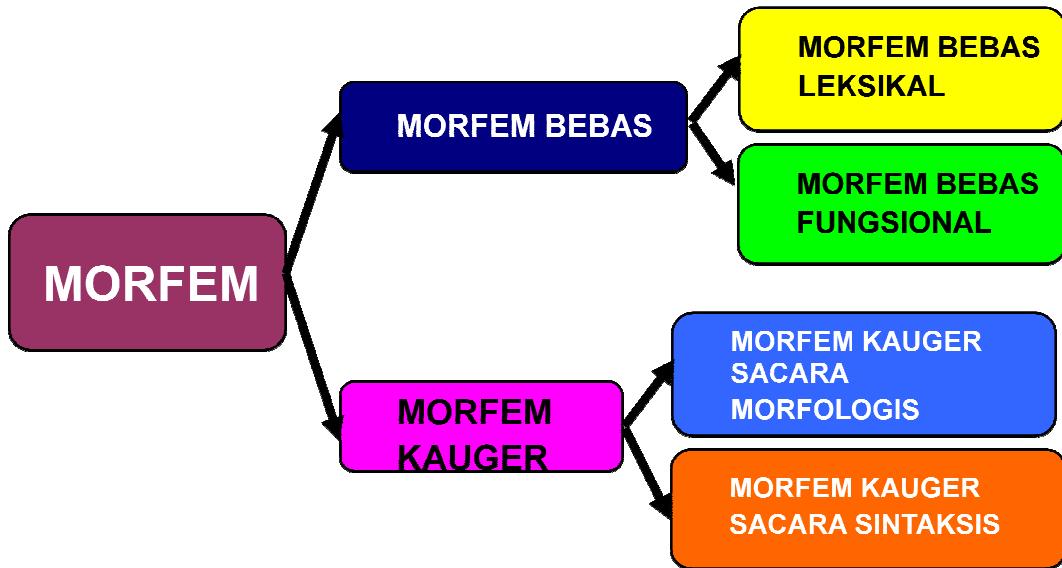
Prinsip idéntifikasi morfém (*Principles Employed in the Identification of Morphemes*) téh diasongkeun ku Nida (1978:7-60), lobana aya genep, Prinsip ngidéntifikasi tur milah-milah mibanda sipat silih-lengkepan (komplémentér), hartina upama hiji prinsip teu bisa digunakan pikeun maluruh hiji wangun, mangka kudu ngagunakeun prinsip lianna. Upama genepanana teu bisa dipaké, mangka éta wangun téh lain mangrupa morfém, bisa jadi mangrupa engang, foném, atawa morfém kompléks.

Éta prinsip ngidéntifikasi tur milah-milah morfém téh dibéréndélkeun ieu di handap.

- 1) Wangun-wangun anu mibanda adegan fonologis jeung semantis nu sarua mangrupa morfém nu sarua.
- 2) Wangun-wangun anu beda adegan fonologisna mangrupa morfém nu sarua upama mimbanda adegan semantis nu sarua, saratna éta perbédaan téh bisa diterangkeun sacara fonologis.
- 3) Wangun-wangun anu beda adegan fonologisna turta éta perbédaan téh teu bisa diterangkeun sacara fonologis, masih dianggap morfem nu sarua asal mibanda distribusi nu kompléménter. Sarat séjenna nya éta mibanda adegan semantis.nu sarua.
- 4) Upama dina hiji runtuyan struktur, aya wangun-wangun anu paralél jeung tempat nu kosong, éta kakosongan téh mangrupa morfém nu disebut morfém zero/enol, morfém kosong, atawa morfém tanwujud.
- 5) Wangun-wangun anu homofon bisa mangrupa morfém nu sarua atawa morfém anu bédá.
  - a) Mangrupa morfém nu bédá upama hartina bédá.
  - b) Mangrupa morfém nu sarua, upama mibanda hubungan harti kalawan distribusi nu bédá.
  - c) Mangrupa morfém nu bédá, upama mibanda hubungan harti kalawan distribusi nu sarua.
- 6) Wangun-wangun anu bisa dipisah-pisahkeun mangrupa morfém. Kitu deui upama kapanggih ngan dina hiji runtuyan struktural wungkul, mangka éta wangun téh bisa mangrupa morfém.

2.3 Papasingan Morfém

BAB 3

KECAP

3.1 Wangenan Kecap

Bloomfield dina bukuna *Language* (1961:178) nétélakeun yén nu disebut kecap téh nya éta wangun bébas anu lain frasa: biasana disebut ogé wangun bébas anu teu diwangun ku dua, atawa leuwih, wangun bébas anu

pangleutikna. Ari Hockett dina bukuna *A Course in Modern Linguistic* (1958:167) méré wangenan yén kecap téh nya éta "*this any segment of a sentences bounded by successive at which pausing is possible*". Kecap mangrupa bagian kalimah anu dicirian ku ayana randegan: kecap mibanda harti. Ku kituna, LBSS (1983:225) nétélakeun yén kecap téh nya éta "*bagian kalimah anu bisa madeg mandiri sarta ngandung harti nu tangtu*".

Kridalaksana (1982:76) méré wangenan kecap dumasar kana unsur pangwangunna. Kecap nya éta morfém atawa kombinasi morfém anu mangrupa wangun pangleutikna tur bisa diucapkeun jadi wangun bébas; wangun basa nu bisa madeg mandiri, diwangun ku hiji atawa gabungan sababaraha morfém.

Ku kituna, pedaran ngeunaan kecap teu bisa leupas tina pedaran morfém. Ari sababna, kecap téh diwangun ku hiji atawa sababaraha morfém tur bisa madeg mandiri dina omongan.

3.2 Sipat Kecap

Salah sahiji cara nyawang kecap téh bisa ditilik tina sipatna, salian tina wangun jeung paripolah sintaksisna.

Badudu dina bukuna *Ilmu Bahasa dan Seni* (1978:5) nataan yén kecap téh mibanda sipat-sipat kieu:

- (1) Kecap bisa diwangun ku hiji morfém bébas wungkul, upamana: kuring, kamari, gering. Ieu kecap disebutna kecap basajan/sederhana/*simple word*.
- (2) Kecap bisa diwangun ku hiji morfém bébas ditambah ku sakurang-kurangna hiji morfém kauger, upamana: manéhna, ngadahar, diburakeun. Ieu kecap disebutna kecap rundayan/kompléks/*complex word*.
- (3) Kecap bisa diwangun ku morfém dasar anu dirajék, upamana: gugupay, gulang-guling, guguling. Ieu kecap disebutna kecap rajékan.
- (4) Kecap bisa diwngun ku hiji morfém jeung hiji morfém (bébas/kauger), upamana: geuleuh keumeuh, kejot borosot, panonpoé. Ieu kecap disebutna kecap kantétan (*compound word*).

3.3 Patalina Morfém jeung Kecap

Morfém anu bisa madeg mandiri dina omongan disebut morfém bébas, sedengkeun wangun bébas anu pangleutikna disebut kecap. Ku kituna, bisa dicindekeun yén morfém bébas téh mangrupa kecap. Ari morfém kauger mah bisa méngrupa rarangkén, pibakaleun kecap, jeung unit-unit séjén anu bisa ngawangun kecap.

Kecap bisa mangrupa morfem bisa henteu. Henteu sakabéh morfem mangrupa kecap. Sabab, anu disebut kecap mah ngan morfem bébas wungkul. Cindekna, kecap téh sarua jeung morfém bébas, atawa unggal morfem bébas mangrupa kecap. Kecap diwangun ku unsur-unsur anu disebut morfem, aya anu hiji morfem aya nu leuwih.

Kecap nu diwangun ku hiji morfem disebut kecap salancar. Kecap nu diwangun ku dua morfem atawa leuwih disebut kecap rékaan.

Cindekna, sakabéh kecap téh mangrupa morfém; tapi teu sakabéh morfém mangrupa kecap.

3.4 Prinsip Idéntifikasi Kecap

Ieu prinsip ngidéntifikasi kecap téh mibanda sipat komplémentér. Ku kituna, upama salah sahiji prinsip teu bisa dilarapkeun kana hiji wangun, éta wangun téh lain mangrupa kecap.

- a. **Kecap mangrupa wangun katatabasaan bébas pangleutikna.** Kecap mangrupa wangun katatabasaan bébas pangleutikna, maksudna unggal wangun katatabasaan séjén tur bisa madeg mandiri dina omongan disebut kecap, upamana: *imah*, *paimahan*, *imah-imah* (rumah tangga), mangrupa wangun gramatis bébas pangleutikna. Salaku wangun katatabasaan, kecap bisa diwangun ku hiji atawa sababaraha morfém. Kecap *imah* diwangun ku hiji morfém, kecap *paimahan* diwangun ku dua morfém nya éta morfém *imah* jeung morfém *pa-an*, ari kecap *imah-imah* diwangun ku morfém *imah* jeung *R-* (réduplikasi).

- b. **Kecap mangrupa wangun basa nu mibanda adegan fonologis jeung adegan semantis.** Kecap disebut mibanda adegan fonologis lantaran kecap diwangun ku hiji engang atawa leuwih, unggal engang diwangun ku hiji foném atawa leuwih, contona: kecap *imah* diwangun ku dua engang, nya éta *i* jeung *mah*. Engang *i* diwangun ku hiji foném, ari engang *mah* diwangun ku tilu foném /m,a,h/. Jadi, kecap imah mibanda adegan fonologis opat foném, nya éta /i,m,a,h/. Salian ti éta, kecap *imah* ogé mibanda adegan semantis atawa harti.
- c. **Kecap mangrupa wangun basa anu mibanda stabilitas fonologis anu anggér.** Stabilitas fonologis raket patalina jeung adegan batin jeung kecap anu mangrupa kakonstanan morfologis, atawa kecap raket patalina jeung runtuyan foném katut morfém nu jadi pangwangan. Runtuyan foném jeung morfém dina kecap téh salawasna matok nurutkeun kaéda. Robahna runtuyan unsur-unsurna baris ngarobah idéntitas kecap, contona: kecap éta henteu bisa dirobah sagawayah runtuyannana jadi *téa* atawa *taé* lantaran hartina jadi robah, malahan mah bisa leungit pisan. Kitu deui, runtuyan morfémna teu bisa di robah sadaékna, contona: kecap *dibeuli* henteu bisa dirobah jadi *beulidi*.
- d. **Kecap mangrupa wangun katatabasaan anu mibanda mobilitas sintagmatis, nya éta (1) bisa dipisahkeun atawa dipindahkeun tempatna, (2) bisa dipatuturkeun tempatna, (3) bisa disuluran atawa disubstitusian, jeung (4) bisa madeg mandiri dina omongan.** Supaya leuwih jéntré, yén kecap téh mibanda mobilitas sintagmatis katut pasipatanana, urang titénan conto ieu di handap:
- 1) **kecap bisa dipisahkeun atawa dipindahkeun tempatna.**
    - a) *Nani rék ulin ka Bandung isukan.*
    - b) *Nani rék ulin isukan ka Bandung.*
    - c) *Nani isukan rék ulin ka Bandung.*
    - d) *Isukan Nani rék ulin ka Bandung.*
  - 2) **kecap bisa dipatukeurkeun tempatna.**
    - a) *Pamajikanana tilu.*

- b) *Tilu pamajikanana.*
- 3) **kecap bisa disuluran atawa bisa disubstitusian.**
- a) (1) *Primanita dahar apel.*
  - (2) *Primanita mésék apel.*
  - (3) *Primanita meuli apel.*
- b) (1) *Ufik nyoo momobilan.*
  - (2) *Uga nyoo momobilan.*
  - (3) *Galih nyoo momobilan.*
- 4) **kecap bisa madeg mandiri dina omongan.**
- a) *Rangér?*
  - b) *Diuk!*
  - c) *Lémbang.*

3.5 Maluruh Wangun Asal jeung Wangun Dasar

Wangun asal nya éta wangun salancar (tunggal) anu jadi asal atawa dasar dina ngawangun kecap sedenga anu disebut wangun dasar nya éta wangun salancar atawa rundayan anu jadi dasar dina ngawangun kecap. Dina wangun dasar pasti aya wangun asal.

Kecap asal dina wangun kompléks bisa dipaluruh ku cara nyungsi unsur-unsurna. Unsur-unsur basa anu ngawangun jadi wangun basa anu leuwih kompléks disebut unsur langsung atawa *immediate constituent* (IC). Contona, kecap *pangpadangaheureuyanana* mibanda unsur langsung *padanga-heureuyan*, jeung unsur *pang--na*. Éta susunan unsur-unsur basa nu nahap ti mimiti unsur pangleutikna nepi ka unsur pangkompléksna disebut hirarki basa. Unsur pangleutikna dina hirarki basa mangrupa *kecap asal*.

Wangun dasar nya éta wangun salancar atawa rundayan anu jadi dasar dina ngawangun kecap. Dina wangun dasar pasti aya wangun asal.

3.6 Papasingan Kecap Dumasar kana Unsur Pangwanganuna

Dumasar kana unsur pangwangunna, kecap-kecap dina basa Sunda dibagi dua. Demi nu disebut unsur pangwangunna dina ieu tulisan téh nya éta morfém-morfém anu ngawujudkeun éta kecap téa. Dumasar kana éta hal, kecap-kecap basa Sunda bisa dibédakeun jadi:

- 1) Kecap asal (salancar);
- 2) Kecap rékaan (jembar);
  - a) kecap rundayan;
  - b) kecap rajékan; jeung
  - c) kecap kantétan.

a. Kecap Asal (Salancar)

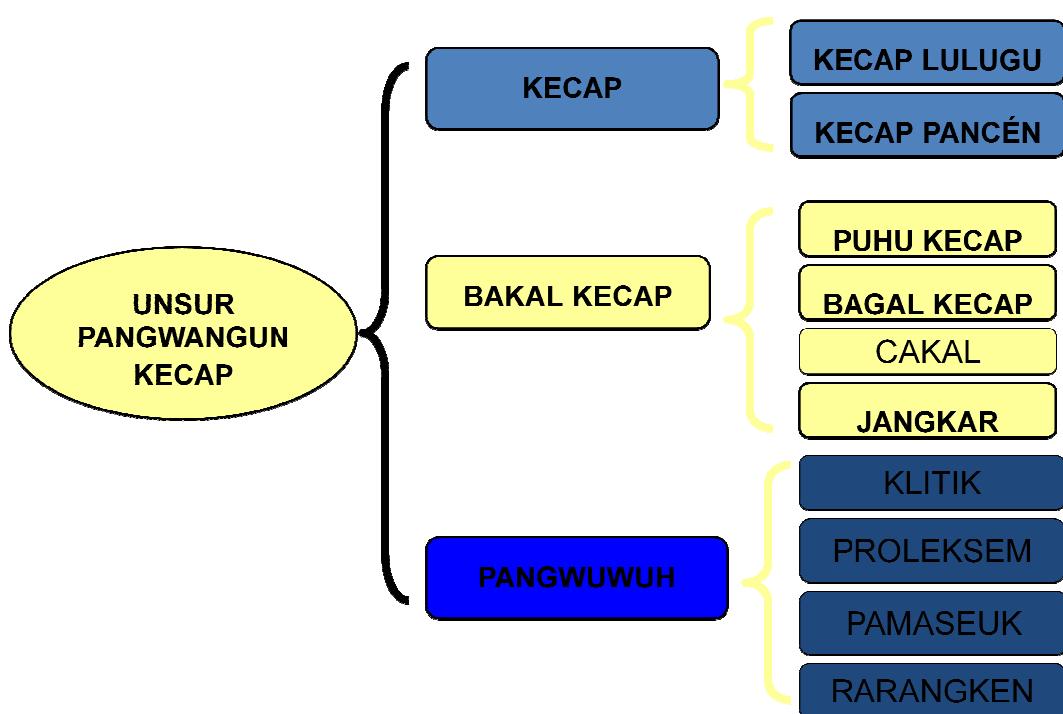
Kecap asal nya éta kecap anu diwangun ku hiji morfém bébas sarta lain hasil tina ngaréka atawa prosés morfologis, contona: *kuring, rék, dahar, sangu* (Sudaryat, 1991:41). Elson (1962: 11) nyebutkeun yén kecap asal diwangun ku hiji morfém, tacan dirobah wangunna, atawa lain hasil tina prosés morfologis, sarta biasana jadi asal pikeun ngawangun kecap jembar. Kecap asal teu bisa dirucat deui jadi wangun katatabasaan anu leuwih leutik sabab lamun dirucat deui baris leungit hartina, contona: *Nani, rék, ulin, ka, Wanayasa, jeung isuk*.

Kecap asal dina basa Sunda disawang tina jumlah engangna bisa dibagi jadi lima golongan saperti ieu di handap.

- 1) **Kecap asal ékaengang** nya éta kecap asal anu diwangun ku saengang, contona: *ah, bru, dug, heug, jeung kop*.
- 2) **Kecap asal dwiengang** nya éta kecap asal anu diwangun ku dua engang, contona: *Élah, jangkung, jeung badag*.
- 3) **Kecap asal triengang** nya éta kecap asal anu diwangun ku tilu engang, contona: *awéwé, bedegong, colohok, camohok, jeung korodok*.
- 4) **Kecap asal caturengang** nya éta kecap asal anu diwangun ku opat engang, contona: *atanapi, amburadul, icikibung, jeung janggawaréng*.
- 5) **Kecap asal pancaengang** nya éta kecap asal anu diwangun ku lima engang, contona: *balakasikang, balakatupat, bolokotondo, élékésékéng, murukusunu, jeung néngté-réwéléng*.

b. Kecap Rékaan

Kecap rékaan nya éta kecap nu geus ngalaman prosés morfologis. Prosés morfologis nu geus diaku ku paraahli tata basa Sunda ngawengku tilu rupa, nya éta (1) ngararangkénan, hasilna disebut kecap rundayan, (2) ngarajék, hasilna mangrupa kecap rajékan, jeung (3) prosés ngantétkeun hasilna mangrupa kecap kantétan.

Bakal kecap nya éta bahan baku dina ngawangun kecap anu ngandung harti leksikal, sipatna bisa *bebas*, *rada bebas*, jeung bisa *kauger*.

Puhu kecap nya éta bakal kecap anu boga harti leksikal, sipatna bebas, jelas warna kecapna, tur ilahar langsung jadi kecap asal. Contona: diuk, dahar, sare.

Bagal kecap nya éta bakal kecap anu boga harti leksikal, sipatna rada bebas, katangen warna kecapna, tur bisa dijieuwangun parentah. Contona: akut, baca, cokel, jejek, tulis, tajong.

Cakal nya éta bakal kecap anu boga harti leksikal, sipatna kauger, tur can ditangtukeun warna kecapna. Contona: cucul, juang, gapuy, guling.

Jangkar kecap nya éta engang anu jadi asal dina ngawangun bakal kecap, sipatna fonestemis sarta bakal jadi bakal kecap atawa kecap lamun geus diwuwuhan ku pamaseuk (formatif). Contona: *but, brut, jeung dug* dina kecap *gebut, sebrut, jeung beledug*.

Pangwuwuuh kecap nya éta unsur-unsur anu diwuwuuhkeun kana wangun dasar. Nu kaasup kana pangwuwuuh téh nya eta

- a. klitik
- b. pangdeudeul/*proleksem*
- c. pamaseuk/*formatif*
- d. rarangken/afiks.

Klitik nya éta morfém kauger anu diwuwuuhkeun kana kecap, geus miboga harti leksikal, biasana jadi gaganti milik tur aya pasanganana jeung kecap gaganti. Klitik nu diwuwuuhkeun hareupeun kecap disebut *proklitik*, conto: *pun, sim, tuang*. Klitik nu diwuwuuhkeun di tukangeun kecap disebut *enklitik*, conto: *-na*

Proleksem atawa pangdeudeul nya éta morfém kauger anu ditapelkeun kana bakal kecap (cakal, bagal, atawa puhu), teu bisa dijembaran, katangen warna kecapna, sarta miboga harti leksikal.

- a. panyebut: para-, pari-, pra-, pasca-, -man, -wan, -wati
- b. panglaku: barang-, pada-, sili(h)-, pili(h)-
- c. pamilang: eka-, dwi-, tri-, catur-

Formatif/pamaseuk nya éta engang anu diwuwuuhkeun atawa diseselkeun kana jangkar kecap, cakal, atawa kecap panganteur.

Rarangkén atawa afiks nya éta morfém kauger anu diwuwuuhkeun tur napel kana wangun dasar bari boga harti gramatikal

3.1 Warna Kecap Basa Sunda

Kecap mangrupa salah sahiji unsur pangwangun kalimah. Unggal kecap dina kalimah mibanda sipat, fungsi, sarta paripolah dina kalimah, muncul

rupa-rupa warna kecap (Indonésia: *golongan kata*, *jenis kata*, *kelas kata*, *katagori*; Inggris: *part of speech*, *word classes*). Jadi, warna kecap nya éta papasingan kecap dumasar kana sipat, fungsi katut paripolahna dina kalimah. Pedaran warna kecap téh gedé gunana sarta mangrupa pangdeudeul penting pikeun tata basa jeung pangajaran basa. Warna kecap bisa ngabasajankeun dadaran adegan basa sarta mangrupa tahapan nu teu meunang ditinggalkeun kitu waé dina nyusun atawa medar tata basa hiji basa. Unggal pedaran tata basa biasana ngandung pedaran warna kecap; tanpa warna kecap, adegan kecap, adegan frasa, adegan klausa, jeung adegan kalimah moal bisa dijéntrékeun. Éta sababna, perkara warna kecap sok meunang panitén anu daria (Ramlan, 1985:1). Geusan ngajéntrékeun pedaran di luhur, urang cutat sawatara conto.

"*Anjeunna ngawulangkeun basa Sunda.*"

Éta kalimah téh diwangun ku tilu kecap: *anjeunna*, *ngawulangkeun*, jeung *basa Sunda*. Sacara fungsional kecap *anjeunna* nyicingan fungsi J (jejer), *ngawulangkeun* nyicingan fungsi C (caritaan), jeung *basa Sunda* nyicingan fungsi O (objék). Jadi kalimah di luhur téh mibanda adegan fungsional J + C + O.

Jejer kalimah téh henteu ngan dieusian ku kecap *anjeunna*. Caritaan henteu ngan dieusian ku kecap *ngawulangkeun*; sarta objék henteu ngan dieusian ku kecap *basa Sunda*. Mangrébu-rébu kecap séjén anu sawanda bisa ngeusian éta fungsi dina kalimah. Upamana:

Geusan ngajéntrékeun adegan kategorial kalimah di luhur, tééla henteu mungkin ku cara nyebutkeun yén J dieusian ku kecap *anjeunna* katut mangrébu-rébu kecap séjénna nu sarua; C dieusian ku kecap *ngawulangkeun* katut mangrébu-rébu kecap séjénna nu sarua; O dieusian ku kecap *basa Sunda* katut mangrébu-rébu kecap séjénna nu sarua. Éta kecap téh perlu dipasing-pasing, pangpangna ngarah kaidah tata basa mibanda sipat abstrak tur teu panjang teuing.

Upamana waé kecap anu nyicingan fungsi J jadi kecap golongan 1, anu nyicingan fungsi C jadi kecap golongan 2, sarta kecap-kecap anu nyicingan fungsi O lantaran bisa nyicingan fungsi J diasupkeun kana golongan 1. Ku

lantaran kitu, kalimah di luhur téh nurutkeun adegan kategorialna kieu: 1 + 2 + 1. Upama kecap golongan 1 disebut kecap barang (Nominal), kecap golongan 2 disebut kecap pagawéan (Vérbal), atuh adegan katagorial kalimah di luhur téh barisa kieu: N + V + N.

Pon kitu deui, dina medar adegan frasa. Upamana waé frasa *buku anyar*. Éta frasa téh diwangun ku dua kecap nya éta *buku jeung anyar*. Kecap *buku* mibanda fungsi jadi *unsur panambah* (UP) atawa *atribut* (Atr). UP henteu ngan dieusian ku kecap buku tapi mungkin mangrébu-rébu kecap anu sawanda, kitu deui Atr henteu ngan dieusian ku kecap anyar tapi mangrébu-rébu kecap séjénna. Jadi, sacara fungsional éta frasa téh adegannana:

- (1) Posisi wangun katatabasaan, boh anu mungkin boh nu nyata dina wangun katatabasaan nu leuwih jembar. Upamana baé; kecap pangantét (préposition) nya éta kecap-kecap anu salilana aya di saheulaeun nomina dina tataran frasa: di Bandung, dina méja, kana beus.
- (2) Kamungkinan bisa henteuna wangun katatabasaan séjén dina konstruksi frasa. Upamana baé: kecap barang (nomina) nya éta kecap nu bisa dibarengan atawa dipiheulaan ku kecap bilangan (numera).
- (3) Kamungkinan wangun katatabasaan disubstitusian ku/kana wangun katatabasaan séjénna. Upamana: kecap sipat (ajéktiva) nya éta kecap-kecap anu bisa ngaganti kalungguhan kecap baraseuh dina kalimah "*Papakéanana baraseuh*."
"*Papakéanana marahal*."
"*Papakéanana lalogor*." jeung
"*Papakéanana barutut*."
- (4) Fungsi sintaksis, boh fungsi utama kayaning: jejer, caritaan, objék, pang lengkép, keterangan, boh fungsi panambah kayaning: koordinatif, subordinatif, atributif, apositif. Upamana waé: sagala kecap anu bisa nyicingan fungsi jejer jeung caritaan, kagolong kana nomina.
- (5) Paradigma sintaksis kayaning: aktif-pasif, déklaratif, imperatif. Upamana waé: sagala kecap anu dasarna bisa diimperatifkeun kagolong kana vérba.

- (6) Infléksi. Upamana: kecap-kecap anu ngandung konfiks paN--an kagolong kana nomina, saperti pamoyanan, panyawahan, panaékan. (Kridalaksana, 1986:42).

3.2 Kamekaran Papasingan Warna Kecap Basa Sunda

Umumna, tata basa Sunda nyieun papasingan warna kecapna téh dumasar kana babagan warna kecap ti Aristoteles. Kecap-kecap téh di pasing-pasing jadi sapuluh warna atawa golongan. Sabenerna mah, Aristoteles téh ngabagi kecap jadi dalapan warna, tapi urang Éropah nambahkeun kecap sandang (artikel) jeung kecap panyeluk (interjeksi) kana éta babagan téa nepi ka jumlahna jadi sapuluh.

Papasingan warna kecap nurutkeun Aristoteles téh sok disebut *warna kecap tradisional*. Ari salah sahiji sipat tata basa tradisional téh nya éta analisisna dumasar kana filsafat jeung harti. Éta sababna tata basa tradisional sok disebut tata basa nosional.

Sabada munculna buku *Cours de linguistique Generale* (Ferdinand de Saussure, 1916), analisis basa téh dipilampah sacara struktural nyaéta dumasar kana ciri-ciri formal atawa struktur basana. Balukarna muncul dua kanda (mazhab, aliran) dina tata basa, nyaéta (1) tata basa tradisional, jeung (2) tata basa struktural.

Ngarah écés tur teu leungiteun tapak perkara warna kecap basa Sunda ieu di handap baris dibéréndélkeun sababaraha papasingan warna kecap anu aya dina basa Sunda.

a. Papasingan Warna Kecap Tata Basa Tradisional

Geus ditétélakeun yén papasingan warna kecap nurutkeun tata basa tradisional aya sapuluh golongan. Anu penting lain saeutik lobana éta papasingan, tapi ciri katut kritéria anu digunakeun. Ari kritéria anu digunakeun ku tata basa tradisional téh nya éta *filsafat* jeung *harti*.

1) Papasingan Warna Kecap S. Coolsma (1904)

Sierk Coolsma (1904) dina bukuna *Soendaneesche Spraakkunst* anu ditarjamahkeun jadi *Tata Basa Sunda* (Husein Widjajakusumah & Yus Rusyana, 1985) ngabagi warna kecap jadi salapan golongan.

- (1) Kecap Pagawéan, contona: ngedeng, ceurik, diuk.
- (2) Kecap Barang, contona: jalma, sato, bibi, raja.
- (3) Kecap Bilangan, contona: hiji, dua, tilu, salapan.
- (4) Kecap Gaganti, anu ngawengku (a) kecap gaganti persona, (b) kecap gaganti milik, (c) kecap gaganti réplésif, (d) kecap gaganti panuduh, (e) kecap gaganti pananya, (f) kecap gaganti teu tangtu, jeung (g) kecap gaganti rélatif, contona: *kuring, bapana, indit sorangan, ieu, naha, naon, nu (anu)*.
- (5) Kecap Panambah, contona:di dieu, kamari, ayeuna.
- (6) Kecap Pangantét, contona: di Bandung, ka cai.
- (7) Kecap Panyambung, contona: malah, lamun, jeung.
- (8) Kecap Panyeluk, ngawengku: (a) tiruan rasa: *wah*, (b) tiruan sora: *kérésék*; jeung (c) kecap anteuran: *jung nangtung*.
- (9) Kecap Panganteb, contona: nya, mah, téa, ogé, téh.

Unggal warna kecap dibahas nurutkeun wangunna, nya éta kecap dasar jeung kecap turunan. Upamana, aya kecap pagawéan dasar, aya kecap pagawéan turunan.

Coolsma ngabagi warna kecap dumasar kana tata basa Walanda. Kecap-kecap dibagi jadi salapan golongan. Unggal kecap dipedar kumaha wangunna, boh wangun dasar boh wangun turunan. Unggal kecap henteu diterapkeun kalawan jéntré, ngan ukur dibéré conto-conto wungkul.

Kasalahan anu umum nyebutkeun yén di dieu, ka dinya mangrupa kecap panambah (keterangan). Sigana éta kasalahan téh geus umum dipilampah ku papasingan warna kecap sacara tradisional. Ardiwinata geus mimiti naratas jalan kana papasingan warna kecap anu sipatna ékléktik. Najan kitu, tetep gegedéna mah dumasar kana fungsi jeung harti, malah nétélakeun yén papasingan warna kecapna dumasar kana fungsi. Kecap-kecap dibagi dua golongan, kecap utama jeung kecap pancén.

Kecap-kecap saperti kuring, manéhna anjeun igolongkeun mandiri kana kecap gaganti; padahal paripolahna taya bédana jeung kecap barang. Wangunan-wangunan saperti ti ditu, kadinya di sebut kecap panambah; padahal nilik kana wujudna geus lain kecap deui tapi frasa. Kecap-kecap nu biasa disebut kecap panyambung jeung kecap pangantét dianggap sagolongan nya éta tatali kecap.

2) Papasingan Warna Kecap D.K. Ardiwinata (1916)

Daéng Kanduruan Ardiwinata (1916) dina bukuna *Elmoening Basa Sunda* anu ditajamahkeun jadi Tata Bahasa Sunda (Ayat Rohaédi, 1984) ngabagi warna kecap jadi dua golongan gedé.

- (1) Kecap Utama (Pokok) anu ngawengku lima subgolongan.
  - a) Kecap Barang nya éta kecap anu nuduhkeun barang, contona: *jelema, imah, batu, lalaki*.
  - b) Kecap Pagawéan nya éta kecap anu nuduhkeun paripolah barang, contona: *nulis, ngajar, nangtung*.
  - c) Kecap sipat nya éta kecap anu nyirian barang, bisa ngajawab pananya kumaha, sarta nuduhkeun rupa, rasa, jeung bau, contona: *beureum, pelem, pait, malarat*.
  - d) Kecap Gaganti nya éta kecap anu bisa dipaké ngaganti kecap séjén, ngawengku kecap gaganti jalma, kecap panuduh, kecap pananya, kecap gaganti teu tangtu, contona: *kuring, itu, saha, saha - saha*.
  - e) Kecap Bilangan nya éta kecap anu nuduhkeun jumlah barang, contona: *hiji, dua, tilu, opat*.
- (1) Kecap Pancén (Partikel) nya éta bagian-bagian kalimah anu laleutik tapi ngalengkepan kasampurnaan kalimah. Kecap pancén aya opat rupa.
  - a) Kecap Panambah (Keterangan) nya éta kecap anu ditambahkeun kana kecap séjén sarta ngabalukarkeun robahna harti, ngawengku keterangan tempat jeung keterangan waktu., contona: *ti ditu, ka dinya, kamari, isukan*.

- b) Kecap Tatali nya éta kecap anu matalikeun kalimah katut babagianana, ngawengku kecap pangantét saperti: *di, ka, ti, jeung* kecap panyambung saperti *jeung* atawa lamun.
- c) Kecap Panyeluk nya éta kecap anu diseselkeun dina tengah-tengah kalimah, sok disebut ogé sora pangréwong. Kecap panyeluk ngawengku sora rasa saperti *euleuh, ambuing, hurséh*; tiruan sora saperti *gejbur, kutak-kutek, dor*; jeung kecap anteuran saperti cat unggah, dug ngedeng.
- d) Kecap Panganteb, contona: nya, pon, téh, mah, pisan, teuing, sotéh.

3) Papasingan Warna Kecap J. Kats (1927)

J. Kats jeung M. Soeriadirdja (1927) dina bukuna *Spraakkunst en Taaleigen van het Soendaasch* anu ditarjamaahkeun jadi *Tata Bahasa dan Ungkapan Bahasa Sunda* (Ayat Rohaédi, 1982) ngabagi kecap téh kieu.

- (1) Kecap Jejer (Subjék) nya éta kecap anu dina kalimah sok nyicingan fungsi jejer. Ieu kecap téh ngawengku
  - a. Kecap Barang, contona: imah, manuk, cai.
  - b. Kecap Gaganti, contona: kuring, manéhna, anjeunna.
- (2) Kecap Caritaan (Prédikat) nya éta kecap anu dina kalimah nyicingan fungsi caritaan. Ieu kecap téh ngawengku
  - a) Kecap Keterangan nya éta kecap anu nerangkeun milik, tujuan, jumlah, bilangan, kaayaan, pagawéan.
  - b) Kecap Pagawéan nya éta kecap anu salawasna dituturkeun ku objék, contona: muka, numpakan, maraban.

4) Papasingan Warna Kecap R.I Adiwidjaja (1951)

Adiwidjaja (1951: 71-72) dina bukuna *Adegan Basa Sunda* ngabagi warna kecap jadi opat golongan:

- (1) Kecap Sesebutan, contona: imah, méja, péso.
- (2) Kecap Gaganti, contona: kuring, manéh, ieu, éta .

- (3) Kecap Keterangan, nya éta kecap anu nuduhkeun bakat, sipat, kaayaan, obah, bilangan, pangkat jeung perenahna saperti: getol, diuk, hiber, loba, muru, sobatna.
- (4) Kecap Pagawéan, salawasna kudu aya anu dipigawéna saperti: numpakan, maraban, ngadiukan, nutupan.

Adiwijaya ngabagi kecap téh jadi opat warna. Kecap nu biasa disebut kecap barang dingaranan kecap sesebutan. Ari pagawéan ngan dilarapkeun kana kecap anu biasa dituturkeun objék wungkul, balukarna kecap-kecap anu nuduhkeun kalakuan tapi teu biasa dituturkeun objék lain kecap pagawéan. Kecap-kecap sarupa digolongkeun kana kecap keterangan. Golongan kecap keterangan téh rupa-rupa kayaning nuduhkeun bakat, sipat, kaayaan, obah, bilangan, pangkat, jeung paréntahna. Ti dieu kaciri ayana campur aduk tina rupa-rupa warna kecap. Aya kecap barang jeung kecap pagawéan anu asup kana golongan kecap keterangan. Jadi, teu anéh lamun matak nyasarkeun téh.

5) Papasingan Warna Kecap R. Momon Wirakusumah (1969)

Wirakusumah & Djajawiguna (1969:36-48) dina bukuna *Kandaga Tata Basa* ngabagi warna kecap jadi 12 golongan.

- (1) Kecap Barang nya éta kecap anu nuduhkeun barang jeung naon-naon nu dianggap barang saperti: jalma, sasatoan, tutuwuhan, patempatan, barang zat, barang hirup.
- (2) Kecap Pagawéan nya éta kecap anu nuduhkeun kalakuan (aktif/pasif), najan nu ngalakukeunana teu némbongkeun gerakan naon-naon tur euweuh nu dipigawéna, contona: leumpang, diuk, hudang, dianterkeun, ngajajapkeun.
- (3) Kecap Sipat (Kaayaan) nya éta kecap anu nerangkeun kecap barang, kumaha rupana (bangun/warna), rasana, ambeuna, bakatna, kaayaanana, jsté., contona: bodas, pait, jéngkoleun.
- (4) Kecap Sulur (Gaganti) nya éta kecap anu sok dipaké ngaganti kecap barang jeung naon-naon nu dianggap barang. Kecap Sulur ngawengku
  - (a) kecap gaganti jalma, (b) kecap gaganti nu bogana, (c) kecap gaganti

- panuduh, (d) kecap gaganti panyambung, (e) kecap gaganti pananya, jeung (f) kecap gaganti nu teu tangtu, contona: kuring, manéhna, patlotna, ieu, nu, saha.
- (5) Kecap bilangan nya éta kecap anu nuduhkeun jumlah (réana) barang atawa tahapan salahsahiji barang, contona: hiji, dua, tiluan, kaopat, sadapur.
  - (6) Kecap Keterangan nya éta kecap anu nerangkeun kecap pagawéan, bilangan, sipat, jeung kecap panambah deui, contona: lumpat tarik, saeutik pisan, bodas ngeplak, lumpat tarik naker.
  - (7) Kecap Pangatét nya éta kecap anu ngantétkeun dua bagian kalimah, nya éta caritaan jeung keterangan, atawa jejer jeung caritaan, contona: di bumi, ka sakola.
  - (8) Kecap Panyambung nya éta kecap anu nyambungkeun dua atawa ababaraha omongan (kecap) anu sarua kalungguhanana, contona: tuluy, lantaran, sanajan.
  - (9) Kecap Sandang nya éta kecap anu salawasna ngabaturan kecap barang sarta nuduhkeun tangtu heunteuna éta kecap barang. Tempatnya aya hareupeuan kecap barang, contona:

Dina hiji poé

Nu beulang sabaraha hargana?

Si Manis kacida lucuna.

Ari peucang téa ...
- (10) Kecap Anteuran nya éta kecap anu nuduhkeun sora bituna rasa jeung nurutan sora barang. Kecap anteuran aya dua: (a) Sandirasa, saperti: aduh, euleuh, ambuing, emh; jeung (b) Sandisora, saperti: néng, jegur, sor.
  - (11) Kecap Panganteb nya éta kecap anu fungsina pikeun ngantebkeun bagian kalimah anu dipentingkeun, contona: ari, atuh, acan, ogé, téh, mah, waé, téa.
  - (12) Kecap Panganteur Pagawéan nya éta kecap anu fungsina pikeun nganteurkeun kecap pagawéan, ngarah maksud urang jadi leuwih anteb,

sarta susunan kalimah jadi matak lancar, contona: top, sok, ceg, dug, ras, lat.

Papasingan warna kecap Wirakusumah spk., mémang meleg-meleg tradisional. Warna kecap dicirian dumasar kana harti. Upamana, kecap barang nya éta kecap-kecap anu nuduhkeun barang jeung naon-naon nu dianggap barang. Kecap tarik aya nu kaasup kecap sipat aya nu kaasup kecap keterangan. Tangtu waé, hal sarupa kitu téh baris nyasarkeun para pamaca, nepi ka bingung nangtukeun warna kecap téh. Kitu deui, perkara kecap gaganti anu paripolahna sarua jeung kecap barang dianggap golongan anu mandiri.

6) Papasingan Warna Kecap A. Tisnawerdaya (1975)

Tisna Werdaya (1975;73-75) dina bukuna *Tatabasa Sunda* ngabagi warna kecap jadi sapuluh golongan.

- (1) Kecap Barang nya éta kecap anu nuduhkeun aya buktina atawa dianggap aya, tur bisa dipaké ngajawab pananya naon, contona: *cai, mobil kadaék jeung kapinteran*.
- (2) Kecap Sipat (kaayaan) nya éta kecap paranti nerangkeun kaayaan barang atawa ciri barang, saperti, hideung, bodo, pinter.
- (3) Kecap pagawéan nya éta kecap nuduhkeun usikna atawa kalakuanana barang, bisa dipaké ngajawab "keur naon ", contona: meuncit, maca, mukakeun.
- (4) Kecap Gaganti (Sulur) nya éta kecap paranti ngaganti ngaran barang jeung naon-naon nu di anggap barang, contona: kuring, manéhna, anjeun.
- (5) Kecap Bilangan nya éta kecap paranti nuduhkeun réana atawa jumlahna barang, contona: opat, sapuluh, sakitu.
- (6) Kecap Panambah nya éta kecap anu sok ditambahkeun kana kecap pagawéan, bilangan, sipat, jeung kecap panambahan sorangan, contona: nulis gancang, saeutik pisan, teuas kacida, maca rusuh teuing.

- (7) Kecap Pangantét nya éta kecap anu gunana paranti ngantétkeun antara kecap-kecap, contona: dina méja, di pasar, ka sakola.
- (8) Kecap Panyambung nya éta kecap anu gunana pikeun nyambungkeun kecap jeung kecap atawa omongan jeung omongan, contona: Maman jeung Umar, ti dinya, ku sabab.
- (9) Kecap Sandang nya éta kecap anu dipakéna paranti ngabarengan kecap barang sarta nuduhkeun éta barang anu dicaritakeun téh geus tangtu henteuna, contona: hiji poé, nu éta, nu beureum téa, si manis.
- (10) Kecap Anteuran nya éta kecap pamuka rasa nepi ka omongan téh geus kacipta pikaresepeunana, contona: gék diuk, térekél naék, berebet lumpat.

b. Papasingan Warna Kecap Struktural

Istilah tata basa tradisional biasana dipatukang-tonggongkeun jeung istilah tata basa struktural. Ciri tata basa struktural nya éta analisis basa téh dumasar kana ciri-ciri formalna atawa adegan katatabasaanana.

Saperti dina basa Indonésia katut basa kosta, dina basa Sunda ogé aya dua rupa pamarekan tata basa tradisional jeung tata basa struktural. Ku lantaran papasingan warna kecap dina basa Sunda téh dianggap loba kénéh masalah, atuh usaha-usaha pikeun nyusun warna kecap anu baku tur munel terus dipilampah.

Loba anu pindah pikir, tina maké pamarekan tradisional kana maké pamarekan struktural, upama anu dipilampah ku Van Syoc, Robins, Yudibrata, Sutawijaya, Sumantri.

Van Syoc jeung R.H. Robins mémang mikir tur nganalisis kecap sacara struktural, tapi pedaranana heunteu pati jembar, perkara warna kecap téh ngan disebutkeun ngaran-ngaranna, babagianana, katut contona wungkul.

1) Papasingan Warna Kecap W.B. Van Syoc (1959)

Van Syoc (1959) dina *disertasina The Phonology and Morphology of the Sundanese Language* (Michigan) ngabagi warna kecap basa Sunda jadi opat golongan, nya éta (1) Vérba, (2) Nomina, (3) Adjéktiva, jeung (4) Partikel (Robins, 1982:16).

2) Papasingan Warna Kecap R.H. Robins (1968)

Robert Henry Robins (1968) dina makalahna "Struktur Kalimat Dasar dalam Bahasa Sunda" dina *Sistem dan Struktur Bahasa Sunda* (tarjamahan Kridalaksana, 1982) ngabagi warna kecap jadi tilu golongan.

- (1) Nomina, kaasup di jerona pronomina, contona: manéhna, patlot, prajurit, buku.
- (2) Vérba, kaasup di jerona adjéktiva, contona: saré, datang, geulis, gancang.
- (3) Partikel, kaasup di jerona advérbia, contona: geus, ayeuna, kudu, waktu, supaya, nu.

3) Papasingan Warna Kecap Karna Yudibrata (1981)

Yudibrata (1981:44; 67-68) dina tulisanana *Perban-dingan Struktur Bahasa Sunda-Bahasa Indonesia* ngabagi warna kecap jadi dua golongan.

- (1) Kecap Baku anu ngawengku opat warna.
  - (a) Kecap Barang (Nomina) nya éta sajumlah kecap anu bisa dikantétkeun jeung ahiran milik, atawa bisa dipiheulaan langsung kecap bilangan, contona: jelema, kisilah, panonpoé.
  - (b) Kecap Pagawéan(Vérba) nya éta sajumlah kecap anu bisa dipaké jadi paréntah, contona: Indit!
  - (c) Kecap Sipat (adjéktiva) nya éta sajumlah kecap anu bisa dipaké dina ngawangun babadingan, contona: alus pisan, pangbadagna.
  - (d) Kecap Bilangan (Numera) nya éta sajumlah kecap anu bisa dipaké ngitung hiji hal, contona: hiji, dua, katilu, duaan.
- (2) Kecap Fungsi (Partikel) nya éta kecap-kecap anu teu kagolong kana kelompok kecap baku (1, 2, 3, 4), sipatna nutup anggotana kauger, tur jumlahna rélatif angger.

Yudibrata ngabagi warna kecap jadi dua golongan saperti nu dipilampah ku Ardiwinata. Najan kitu padika katut ciri nu dipakéna bédha. Yudibrata méré ciri kana warna kecap téh dumasar kana ciri formalna dina kalimah, upamana kecap barang nya éta kecap anu bisa dituturkeun ahiran milik jeung dipiheulaan kecap bilangan. Ku lantaran heunteu medar husus warna kecap, pedaranana téh kawilang ringkes. Jadi, anu maca perlu nyungsi sumber-sumber séjénna. Mémang Yudibrata henteu kapapanjangan medar warna kecap, ari sababna puseur implenganagan kana parkara babandingan adegan basa Sunda jeung basa Indonésia.

4) Papasingan Warna Kecap Alam Sutawidjaya (1984)

Sutawidjaya, spk. (1984:10-11) dina laporan panalungtikan *Morfologi Kata Benda Bahasa Sunda* ngabagi warna kecap jadi genep golongan.

- (1) Kecap Barang (Nomina) nya éta sajumlah kecap anu sakurang-sakurangna mibanda ciri kieu:
  - (a) bisa nuturkeun kecap bilangan: *tilu méja*
  - (b) bisa dituturkeun ku kecap gaganti milik: *indung anjeun, imah manéhna*.
  - (c) bisa dipiheulaan kecap pangantét: *di Bandung*.
  - (d) lamun éta kecap wangun rundayan, biasana ngadung rarangkén paN-, pa--an, paN--an, jeung -na, contona: *pananya, padumukan, pasawahan, bapana*.
- (2) Kecap Pagawéan (Vérba) nya éta sajumlah kecap anu sakurang kurangna mibanda ciri kieu.
  - (a) bisa dipéheulaan kecap partikel sina: *sina indit*,
  - (b) bisa dirarangkénan hareup silih: *silihtonjok*:
  - (c) biasana ngadung rarangkén N-, *di-*, *ka-*, *ti-:* *nanya, dikadék, katincak, titajong*.
- (3) Kecap Sipat (Adjéktiva) nya éta sajumlah kecap anu sakurang-kurangna mibanda ciri kieu.
  - (a) bisa ditempatkeun diwangun babandingan, dipiheulaan morfém leuwih jeung konfiks pang--na: *leuwih alus, pangalusna*.

- (b) biasana bisa dilégaan maké inténsifiér pisan jeung pohara +-na: *alus pisan, pohara alusna*.
- (4) Kecap bilangan (Numera) nya éta sajumlah kecap anu sakurang-kurangna mibanda ciri kieu.
- (a) bisa dilégaan ku morfém kali: dua kali tilu kali;
  - (b) bisa dirarangkénan hareup ka- nu nétélakeun tahapan: *katujuh, kasalapan, kasaratus*.
- (5) Kecap Partikel nya éta kecap anu hésé dirarangkénan jeung dirajék, biasana kauger sacara sintaksis. Kecap partikel ngawengku.
- (a) Kecap pangantét saperti: *di, ka, ti, keur*;
  - (b) Kecap panyambung saperti: *atawa, jeung, tuluy*;
  - (c) Kecap bantu (moal, aspék) saperti: *rék, can sigana*;
  - (d) Kecap Panganteur Pagawéan saperti: *bérébét, gajléng*.
- (6) Kecap Cakal nya éta poko kecap anu saméméhna prosés morfologis can bisa digolongkeun kana salah sahiji warna kecap séjénna, contona: *joang, guling, kéjat, gapay*.

Sutawijaya spk., geus nyoba ngayakeun modifikasi tina rupa-rupa warna kecap basa Sunda jeung basa Indonésia. Tina warna kecap dicirian sacara gramatis. Aya warna kecap anu rada husus disebutna kecap cakal, nya éta kecap anu saméméh prosés morfologis can bisa diasupkeun kana salah sahiji warna kecap. Dina lebah dieu Sutawijaya ngasupkeun wangun-wangun anu heunteu bisa digolongkeun kana kecap jadi kecap.

5) Papasingan Warna Kecap Maman Sumantri (1984)

Sumantri spk .(1984: 14-18) dina *Kamus Sunda-Indonésia* ngabagi warna kecap jadi sapuluh golongan.

- (1) Kecap Pagawéan (Vérba) nya éta kecap-kecap anu mibanda ciri kieu:
- (a) bisa ngawangun frasa maké kecap remen, sering: *remen balik, mindeng datang, sering nangis*;
  - (b) heuteu bisa ngawangun frasa maké kecap pisan: **balik pisan, * dagang pisan*.

- (2) Kecap Barang (Substantiva) nya éta kecap anu cirina kieu:
- (a) henteu bisa dicirian ku ciri morfologis;
  - (b) bisa ngawangun frasa maké bilangan: hiji imah;
  - (c) henteu bisa ngawangun frasa maké morfém mindeng remen, sering:
*mideng imah, *sering baju.
- (3) Kecap Sipat (Kaayaan) nya éta kecap anu cirina kieu:
- (a) bisa dirarangkénan pang--an: pangpinterna;
  - (b) bisa ngawangun frasa maké kecap pisan jeung kacida, contona: alus pisan, pinter kacida, kacida pinterna.
- (4) Kecap Panambah (Adverbia): *pisan, kira-kira, éstuning.*
- (5) Kecap Gaganti (Pronomina): *urang, éta, anu.*
- (6) Kecap Bilangan (Numeralia) : *genep, sabagian, réa.*
- (7) Kecap Pangantét (Préposisi): *dina, ti, ka.*
- (8) Kecap Panyambung (konjungsi): lamun, yén, sanajan.
- (9) Kecap Sandang (Artikel):
- (a) partikel inténsitas: téh
  - (b) partikel komperatif: mah
  - (c) partikel anapora: téa
- (10) Kecap Panganteur nya éta kecap anu bisa ngébréhkeun kalakuan atawa gerak si palaku, umumna ngandung aspék inkoatif nya éta nuduhkeun pagawéan mimiti lumangsung, contona: jung manéhna nangtung, berebet budak téh lumpat. Kecap pagawéan anu maké kecap panganteur anu béda baris béda hartina atawa maksudna, contona: térekél naék, kalacat naék, rangkék naék. Kecap panganteur dina kaayaan anu teu tangtu bisa mandiri, contona: Geura jig atuh rék ka sawah mah! Nilik kana sipatna, kecap panganteur dina basa Sunda bisa dibagi lima golongan.
- (a) Kecap Panganteur Sandirasa, gunana pikeun ngébréhkeun rasa: aéh, aduh, héy.
  - (b) Kecap Panganteur Sandisora, gunana pikeun nuduhkeun tiruan sora: pluk, dor, néng.

- (c) Kecap Panganteur Sandinétra, gunana pikeun nuduhkeun paningal: bray, gurilap, baranyay.
- (d) Kecap Panganteur Sandikata, gunana pikeu nuduhkeun ingetan jeung rasa lahiriah: ras, lat, tép, téwéwét.
- (e) Kecap Panganteur sandikarya, gunana pikeun nuduhkeun gerak atawa kalakuan: jung, bral, léos, kuniang, baragadal, berebet, rangkék.

3.2.1 Kecap Lulugu

3.2.2 Kecap Pancén

3.3 Tingkesan

3.4 Latihan

BAB 4

PROSÉS MORFOLOGIS

4.1 Wangenan Prosés Morfologis

Dina morfologi remen kapanggih istilah konstruksi mor-fologis (*morphological construction*) jeung prosés mor-fologis (*morphological proces*). Bloch & Trager (1942:54) méré keterangan yén konstruksi morfologis téh nya éta "*the way in which morphemes are put togéther in a complex or a compound word.*"

cara morfém-morfém dipasangkeun dina wangun kecap jembar atawa kecap kantétan, maksudna kuma-ha dikonstruksikeunana éta morfém-morfém téh.

Konstruksi morfologis bisa dibagi jadi dua bagian nya éta (1) dérivasi jeung (2) infléksi. Ari ngeunaan istilah prosés morfologis, Bloch & Trager (1942:56) méré keterangan kieu: "*the devices by which the constituent words of a paradigm are differentiated from one another are known as morphological processes.*" Prosés morfologis bisa dibagi lima nya éta (1) afiksasi (*affixation*), (2) parobahan jero (*internal change*), (3) réduplikasi (*reduplication*), (4) suplisi (*suppletion*), jeung (5) parobahan nol (*zero modification*).

Ramlan (1987:51) nétélakeun yén prosés morfologis nya éta prosés ngawangun kecap tina wangun séjén anu mang-rupa wangun dasarna, sedengkeun Samsuri (1983:190) nyebutkeun yén prosés morfologis téh nya éta cara ngawangun kecap-kecap ku cara nepungkeun morfém nu hiji jeung morfém séjénna.

Ku kituna, bisa dicindekkeun yén prosés morfologis téh nimbulkeun wangun anyar nu disebut kecap rékaan atawa kecap jembar, nya éta kecap anu geus diropéa atawa hasil tina prosés morfologis, biasana mangrupa kombinasi tina sababaraha morfém.

Sakumaha anu ditétélakeun di luhur, kecap jembar téh mangrupa kecap anu geus ngalaman prosés morfologis. Kecap jembar mangrupa wangun kompléks lantaran mibanda sipat anékamorfém, polimorfémis, atawa diwangun sakurang-kurangna dua morfém. Prosés ngawangun kecap jembar disebut prosés morfologis.

a. Afiksasi

Bloomfield (1955:218) nétélakeun ngeunaan watesan afiksasi nu unina "*the bound forms which in secondary derivation are added to the underlying form are called affixes.*" Wangun kauger nu mangrupa (wangun) dérivasi kadua nu dikantétkeun kana wangun dasar disebut rarangkén.

b. Parobahan Jero (Internal Change)

Bloch & Trager (1942:51) méré keterangan ngeunaan parobahan jero nu unina upama ditarjamahkeun mah kieu: "Dua kecap atawa leuwih nu aya hubunganana dina wangun jeung hartina, bisa béda antara nu hiji jeung nu lianna dina jihat fonémna; salah sahiji wangun dasar lianna bisa digambarkeun mangrupa hasil infléksi atawa dérivasi tina wangun asalna dina paradigma nu sarua. Ieu hal téh dilantarankeun ku ayana parobahan jero (*internal change*)", contona:

<i>Present</i>	<i>Past</i>	<i>Past Participle</i>
<i>arise</i>	<i>arose</i>	<i>Arisen</i>
<i>bear</i>	<i>Bore</i>	<i>Born, borne</i>
<i>cleave</i>	<i>cleft, clove</i>	<i>cloven, cleft</i>
<i>dig</i>	<i>Dug</i>	<i>dug</i>
<i>eat</i>	<i>Ate</i>	<i>eaten</i>

Salian ti éta, parobahan ku lantaran pindahna aksén dina hiji wangun ogé kaasup kana parobahan jero, contona:

<i>transfer (Nom)</i>	<i>transfer (Verba)</i>
<i>import</i>	<i>import</i>
<i>conflict</i>	<i>conflict</i>
<i>frequent</i>	<i>frequent</i>

c. Réduplikasi

Bloch & Trager (1942:57) méré keterangan ngeunaan prosés ngarajék nu unina: "*reduplication is the repetition of all or part of the base, with or without internal change, before or after the base itself.*" Réduplikasi mangrupa ngarajék sagemblengna atawa sabagian wangun dasar (*base*), kalawan atawa tanpa parobahan jero, saacan atawa sanggeus ngawujud wangun dasarna. Dina basa Inggris. ngarajék téh teu pati mi-banda peran, sabab lain mangrupa prosés morfologis, biasana digabungkeun jeung parobahan jero, ogé munculna dina ragam basa nu dipaké ku barudak, contona: *papa, choochoo, wigwag, crisscross, jeung razzle-dazzle*.

d. Suplisi

Crystal (1985:296) nétélakeun kieu, “*Suppletion (suppletive) a term used in morphology refer to case where it is not possible to show a relationship between morphemes through a general rule, because the forms involved have different roots.*”

Kridalaksana (1983:160) méré watesan yén suplisi téh nya éta pamakéan supléatif. Demi supléatif sorangan nya éta alomorf nu teu mibanda sasaruaan fonémis jeung alomorf séjenna nu asalna tina morfém nu sarua, contona:

<i>am</i>	<i>be</i>	<i>is</i>	mangrupa alomorf supléatif tina morfém {be}
<i>was</i>	<i>were</i>	<i>been</i>	mangrupa alomorf supléatif tina morfém {be}

e. Parobahan Enol (Zero Modification)

Nida (1978:46) nétélakeun yén “*when the structure of the series of related forms is such that there is a significant absence of a formal feature at some point or point in the series, we may describe such a significant absence as zero.*”

Ku kituna, bisa dicindekkeun yén nu dimaksud parobahan enol téh nya éta parobahan nu teu katingali, lain dina wa-ngunna, tapi miboga parobahan dina jihat harti. Parobahananana mungkin mangrupa jumlah, waktu, atawa warna kecapna. Conto dina basa Inggris nya éta:

<i>Present</i>	<i>Past</i>	<i>Past Participle</i>
<i>Cast</i>	<i>Cast</i>	<i>cast</i>
<i>Cost</i>	<i>Cost</i>	<i>cost</i>
<i>Cut</i>	<i>Cut</i>	<i>cut</i>
<i>Hit</i>	<i>Hit</i>	<i>hit</i>
<i>Put</i>	<i>Put</i>	<i>put</i>
<i>Set</i>	<i>Set</i>	<i>set</i>
<i>Spit</i>	<i>Spit</i>	<i>spit</i>
<i>Thrust</i>	<i>thrust</i>	<i>thrust</i>

Kitu deui dina wangun tunggal jeung jamak, contona:

Singular	Plural	Conto dina Kalimah
<i>sheep</i>	<i>sheep</i>	<i>The sheep grases (Sn)</i> <i>The sheep grase (Pl)</i>
		<i>The sheep is running (Sn)</i> <i>The sheep are running (Pl)</i>

Dina basa Sunda, prosés morfologis nu geus diaku ku paraahli tata basa Sunda aya tilu rupa, nya éta: (1) ngararang-kénan, (2) ngarajék, jeung (3) ngantétkeun. (Prawirasumantri, spk., 1990; Sudaryat, 1991:41). Demi parobahan jero, suplisi, jeung parobahan enol mah teu ilahar diasupkeun kana prosés morfologis.

Prosés ngagabungkeun morfém kauger nu disebut rarangkén kana morfém lianna nu mangrupa wangun dasar bakal nimbulkeun wangun anyar nu disebut kecap rundayan, ieu prosés téh disebut *afiksasi*. Prosés ngarajék wangun dasar bakal nimbulkeun wangun anyar nu disebut kecap rajékan, prosésna disebut *réduplikasi*. Prosés ngantétkeun morfém jeung morfém bakal nimbulkeun wangun anyar nu disebut kecap kantétan, ieu prosés téh disebut *komposisi*.

Tina pedaran di luhur bisa dicindekkeun yén prosés morfologis dina basa Sunda téh mibanda ciri saperti kieu:

- ngarobah wangun katatabasaan, tina wangun asal jadi wangun jembar;
- ngarobah warna (kategori) katatabasaan, najan henteu salawasna;
- ngarobah harti atawa makna katatabasaan;
- hasil tina prosés morfologis kudu mangrupa kecap rékaan.

4.2 Fungsi Prosés Morfologis

Prosés morfologis mibanda dua fungsi, nya éta (1) fungsi gramatis jeung (2) fungsi semantis

a. Fungsi Gramatis

Fungsi gramatis nya éta fungsi prosés morfologis anu raket patalina jeung robahna wangun katut warna unsur katatabasaan. Fungsi gramatis sok disebut fungsi wungkul (Ramlan, 1987:106), contona: wangun dasar *kalong* mangrupa wangun asal anu kagolong kana kecap barang nomina, upama dirarangkénan N- (nasal), robah jadi wangun jembar *ngalong* sarta kagolong kana warna kecap pagawéan (vérba).

Tina keterangan di luhur, bisa dicindekkeun yén prosés morfologis mibanda fungsi gramatis pikeun ngarobah wangun asal jadi wangun jembar katut ngarobah hiji kategori jadi kategori séjenna.

b. Fungsi Semantis

Fungsi semantis/makna nya éta fungsi prosés morfologis anu raket patalina jeung robahna harti unsur-unsur gramatis balukar tepungna wangun katatabasaan anu hiji jeung wangun katatabasaan séjenna (Ramlan, 1987:106-107). Tengetan conto ieu di handap!

Kecap *kalong* téh geus mibanda harti léksikal saperti anu ditétélakeun dina KUBS (1983:208) nya éta 'ngaran sato nyusuan sabangsa lalay badot, tapi leuwih gedé, liarna ti peuting'. Ku sabab dirarangkénan N- (nasal) robah jadi *ngalong*, harti léksikalna robah jadi '*cicing deukeut panto atawa jandéla bari néndo ka luar*'. Harti nu muncul balukar tepungna dua wangun katatabasaan atawa leuwih disebut harti semantis.

Tina keterangan di luhur bisa dicindekkeun yén prosés morfologis mibanda fungsi semantis/ma'na pikeun nuduhkeun harti nu muncul balukar tepungna morfém nu hiji jeung morfém séjenna dina wangun kecap.

4.3 Proses Ngararangkénan (*Afiksasi*)

Bloomfield (1955:218) nétélakeun ngeunaan watesan afiksasi nu unina "*the bound forms which in secondary derivation are added to the underlying form are called affixes.*" Wangun kauger nu mangrupa (wangun) dérivasi kadua nu dikantétkeun kana wangun dasar disebut rarangkén.

4.3.1 Wangenan Kecap Rundayan

Kecap rundayan nya éta kecap anu diwangun ku cara ngatétkeun rarangkén (afiks) kana wangun asalna. Kecap run-dayan mangrupa kecap hasil tina prosés m Kecap rundayan nya éta kecap anu diwangun ku cara ngawuwuhkeun rarangkén (afiks) kana wangun dasarna.

Kecap rundayan diwangun ku lima cara, nya éta ku cara méré (1) rarangkén hareup, (2) rarangkén tengah, (3) rarangkén tukang, (4) rarangkén barung (*konfiks*), (5) rarangkén gabung (*ambifiks*)

4.3.1.1 Rarangkén Hareup (*Prefiks*)

Rarangkén hareup nya éta rarangkén anu dikantétkeun dina awal kecap. Ku kituna, rarangkén hareup sok disebut *awalan*, sedengkeun prosés ngawangun kecap ku rarangkén hareup atawa préfixe disebut *préfikasi*.

Nurutkeun Prawirasumantri spk. (1990:30) rarangkén hareup dina basa Sunda aya 16, nya éta rarangkén: *ba-, barang-, di-, ka-, N- (nasal)*, *pa-, pada-, para/prá-, pi-, sa-, nyang-, si-, silih-, ti-, jeung ting-/pating-*.

Rarangkén *ma-, mang-, pari-, jeung pri-* henteu produktif. Rarangkén-rarangkén *mi-, nyang-, jeung pang-* henteu mangrupa mangrupa rarangkén tunggal, tapi mangrupa gabungan dua rarangkén. Rarangkén *mi-*, saperti kapanggih dina kecap *migawé, mibapa* mangrupa gabungan rarangkén *pi-* jeung *ni-*. Rarangkén *nyang-*, saperti kapanggih dina kecap *nyanghulu*, mangrupa gabungan rarangkén *N-* jeung *sang-*. Rarangkén *pang-*, saperti kapanggih dina kecap *pangjurung*, mangrupa gabungan rarangkén *pa-* jeung *N-*.

Conto rarangkén hareup *balayar, balabuh, barempug, barangdahar, barangbeuli, barangpénta, diala, dibeuleum, dibaju, diajar, kagolong, katincak, kabawa, kaangkat, kabisa, kanyaho, kahiji, kadua, maca, naék, ngala, ngadahar, ngecét, nyokot, patani, panyawah, pamolah, pangrawat, paménta, paneda, parebut, padeuleu, padupak, pasangrok, pajeujeut, pakusut, palebah, padamelong, padameuli, parabupati,*

paraponggawa, prajurit, prasaran, prasajarah, pituduh, piwuruk, piruhak, pigeulang, saléter, sakilo, saimah, sabapa, sakainget, sakadaék, sanggeus, saparantos, sanghareup -- nyanghareup, sanghulu - nyanghulu, sibeungeut, sidéang, silihtonjok, tisolédat, tidagor, tingcéréwét, patinggorowok.

4.3.1.2 Rarangkén Tengah (Infiks)

Rarangkén tengah nya éta rarangkén anu dina ngawangun kecapna diseselkeun kana wangun dasarna. Rarangkén tengah dina basa Sunda aya tilu rupa nya éta: *-ar-, -um-, jeung -in-*.

Contona: *marandi, garelut, rarieut, lalieur, lalingas, bareureum, barudak, ginananjar, sinerat, pinanggih, pinareng, kumawula, buméla, jumegur, sumorot, humaseum, kumecrot*.

Rarangkén *-ar-* boga alomorf *ra-* jeung *-al-*. Alomorf *-al-* dipaké lamun wangun dasarna dimimitian ku foném /l/, atawa dipungkas ku foném /r/, contona: *lindeuk -- lalindeuk, paür -- palaur*. Alomorf *ra-*, dipaké lamun wangun dasarna saengang, contona: *jol -- rajol, cleng -- racleng*. Rarangkén *-ar-* sok pindah ka hareup lamun wangun dasarna dimimitian ku vokal, contona: *isin -- arisin, alus -- aralus, ogo -- arogo*.

Rarangkén *-um-* sok robah jadi rarangkén hareup lamun wangun dasarna dimimitian ku vokal, contona: *amis → umanis, endog → umendog*.

4.3.1.3 Rarangkén Tukang (Sufiks)

Rarangkén tukang nya éta rarangkén anu dina ngawangun kecap dipaké ditukangeun wangun dasarna. Rarangkén tukang dina basa Sunda aya lima rupa, nya éta *-an, -eun, -keun, -na, jeung ing*.

d. Rarangkén Barung (Konfiks)

Rarangkén barung nya éta rarangkén anu larapna bareng (simultan), siga diwangun ku sababaraha rarangkén padahal ngan hiji. Rarangkén barung dina basa Sunda ngawengku: *kapi-, pika-, ka--an, pa--an, pang--keun, pang--na, pi--eun,*

pika-eun, *jeung sa-eun*, *contona: kahiangan*, *pasawahan*, *pangmacakeun*, *pangbeungharna*, *pikeboneun*, *pikadeudeuh*, *jeung sajungeun*.

e. Rarangkén Gabung (*Ambifiks*)

Rarangkén gabung mah sabenérrna mangrupa gabungan dua rarangkén atawa leuwih anu larapna teu babarengan, tapi nungtutan ngagabung (konfedersi afiks). Conto rarangkén gabung dina basa Sunda nya éta: *diarasupkeun* ieu wangun téh mangrupa gabungan morfém *-ar-* + *di-keun* + *asup*, rarangken *-ar-* jeung *di-keun* lain mangrupa simulfiks sabab ngantétna dina ieu wangun teu sakaligus.

4.4 Proses Ngarajék (*Reduplikasi*)

4.4.1 Wangenan Kecap Rajékan 32

Bloch & Trager (1942:57) méré keterangan ngeunaan prosés ngarajék nu unina: “*reduplication is the repetition of all or part of the base, with or without internal change, before or after the base itself.*” Réduplikasi mangrupa ngarajék sageblengna atawa sabagian wangun dasar (base), kalawan atawa tanpa parobahan jero, saacan atawa sanggeus ngawujud wangun dasarna. Ieu définitioni ti Bloch & Trager téh dumasar kana panalungtikanana dina basa Inggris. Ari dina basa Inggris mah ngarajék téh teu pati mibanda peran, sabab lain mangrupa prosés morfologis, biasana digabungkeun jeung parobahan jero, ogé munculna dina ragam basa nu dipaké ku barudak, contona: *papa*, *choochoo*, *wigwag*, *crisscross*, jeung *razzle-dazzle*.

Ramlan (1987:63) nyebutkeun yén kecap rajékan mangrupa hasil prosés ngarajék (réduplikasi), nya éta prosés ngarajék satuan ku variasi foném atawa henteu.

Djajasudarma & Abdulwahid (1980:71) nétilakeun yén kecap rajékan nya éta kecap anu dirajék, boh sabagian, boh sageblengna, malah aya ogé anu tilu kali dirajék. Kecap rajékan nya éta sagala kecap anu mangrupa hasil ngarajék, boh ngarajék sageblengna boh sabagian (Sutawijaya, spk., 1981:69).

Kecap rajékan mangrupa hasil tina prosés ngarajék kecap, nya éta prosés ngawangun kecap ku cara ngarajék (ngulang) sabagian atawa sagemblengna wangun asal, boh binarung rarangkén boh henteu (Sudaryat, 1985:69).

Prosés réduplikasi bisa sagemblengna bisa sabagian, ogé bisa ditarung ku parobahan vokal atawa konsonan (Verhaar, 1988:69).

Tina sawatara pamadegan di luhur bisa dicindekkeun yén kecap rajékan mangrupa hasil tina prosés ngarajék, sedengkeun anu dimaksud prosés ngarajék nya éta prosés ngawangun kecap ku jalan ngarajék (malikan) wangun dasar sagemblengna atawa sabagian, boh binarung ku variasi foném boh henteu, bisa maké rarangkén bisa henteu. Prosés ngarajék kecap aya nu dua kali aya ogé anu tilu kali. Nu dua kali ngawengku, Dwilingga, Dwipurwa jeung Dwimadya. Anu tilu kali nya éta Trilingga. Tri Lingga jeung Dwi Wasana sabenerna teu aya wangun dasarna. Lantaran reu bisa kapanggih wangun dasarna, bisa disebutkeun teu kaasup kana kecap rajékan.

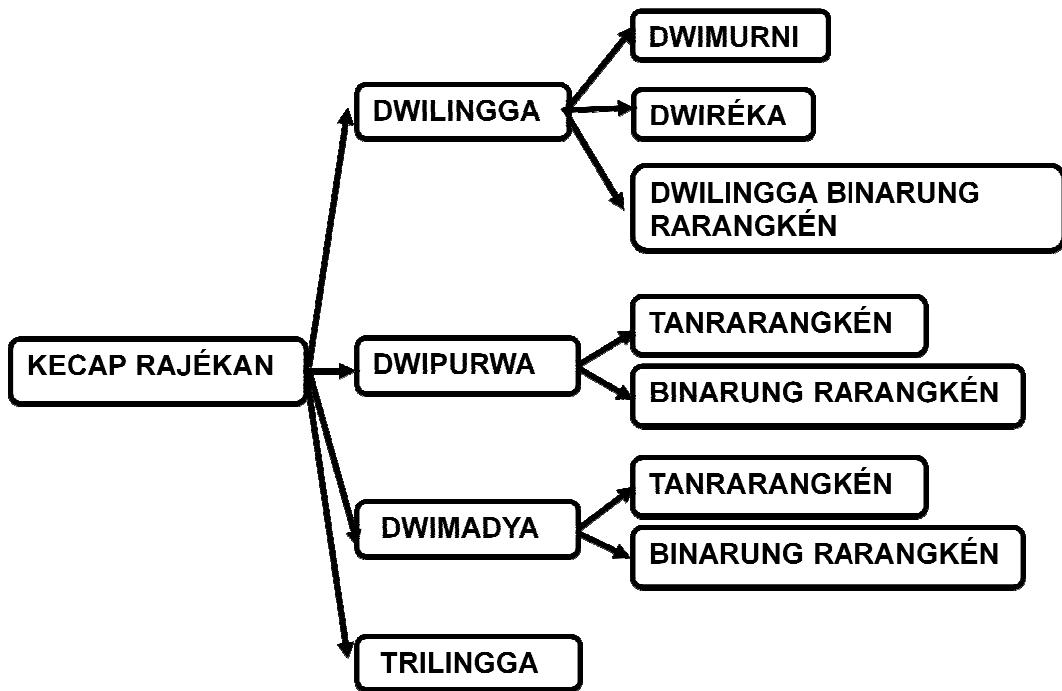
4.4.2 Wangun Rajékan Kecap

Anu dimaksud wangun rajékan, nya éta wangun nu nuduhkeun hubungan gramatik antara wangun dasar jeung wangun rajékan ditilik tina jihad strukturna. Bisa ogé disebutkeun yén anu disebut wangun rajékan nya éta idéntitas strukturna ditilik tina jihad wangun lahir (Sutawijaya, spk., 1981:9).

Wangun rajékan nya éta wangun basa anu dirajék boh engang, kecap, frasa atawa kalimah (Kurniasih, 1982:33).

Cindekna, wangun rajékan kecap nya éta wangun kecap anu dirajék jeung lamun ditilik tina jihad strukturna bakal ngabalukarkeun ayana hubungan gramatik antara wangun dasar jeung wangun rajékan.

Nurutkeun Alam Sutawijaya, spk. (1981:10) sacara gurat badag ditilik tina wanguanna, kecap rajékan ngawengku (1) dwilingga, (2) dwipurwa, (3) dwimadya, dan (4) trilingga. Sangkan leuwih écés titénan bagan ieu di handap!

a. Dwilingga

Dwilingga nya éta ngarajék kecap asal sageblengna (Ardiwinata, 1984:7). Dwilingga nya éta morfém dasar nu dirajék, kalawan henteu ngingetkeun sorana robah atawa henteu (Djajasudarma jeung Abdulwahid, 1980:72). Dwilingga nya éta ngarajék sageblengna, dina ieu hal rarangkén tapolana teu milu dirajék (Kats jeung Soériadirédja, 1982:32).

Dwilingga nya éta wangun rajékan nu mangrupa hasil tina ngarajék wangun dasar sageblengna (Sutawijaya, spk., 1981:10).

Dwilingga nya éta kecap rajékan nu diwangun ku cara nyebut dua kali wangun asalna boh binarung jeung variasi foném boh henteu (Sudaryat, 1985:70).

Dwilingga nya éta kecap rajékan nu diwangun ku kecap asal, nu diucapkeun dua kali sageblengna sarta sajeroning kitu aya nu teu dirobah sorana jeung aya nu dirobah (Wirakusumah jeung Djayawiguna, 1982:18).

Jadi, cindekna dwilingga nya éta kecap rajékan nu mangrupa hasil ngarajék wangun asal atawa wangun dasar sageblengna boh ditarung ku robahna sora boh henteu, bisa binarung jeung rarangkén bisa henteu. Ku

kituna, dwilingga ngawengku dwimurni, dwiréka, jeung dwilingga binarung rarangkén.

1) Dwimurni

Dwimurni hartina ngarajék morfém dasar sagemblengna kalawan henteu ngalaman prosés morfonémik (Djajasudarma jeung Abdulwahid, 1980:72). Dwimurni nya éta kecap rajékan nu mangrupa hasil ngarajék wangun dasar sagemblengna tur teu robah foném (Sutawijaya, spk., 1981:10).

Dwimurni nya éta kecap rajékan nu diwangun ku cara nyebut dua kali wangun dasar henteu ditarung jeung variasi foném (teu robah sorana) (Sudaryat, 1985:70).

Dwimurni nya éta kecap rajékan dwilingga nu mangrupa hasil ngarajék wangun dasar sagemblengna tur teu ditarung jeung variasi foném atawa teu robah sora, conto:

<i>angka-angka</i>	<i>buku-buku</i>
<i>bener-bener</i>	<i>guru-guru</i>
<i>ganti-ganti</i>	<i>hiji-hiji</i>
<i>imah-imah</i>	<i>jalma-jalma</i>
<i>murid-murid</i>	<i>méja-méja</i>
<i>sakola-sakola</i>	<i>tengah-tengah</i>

2) Dwiréka

Dwiréka nya éta wangun rajékan nu ngalaman robahna sora umumna dina wangun kahiji (Ardiwinata, 1984: 8). Dwiréka nya éta dwilingga nu ngalaman gejala morfonémik (robahna vokal) (Djajasudarma jeung Abdulwahid, 1980:74). Dwiréka nya éta dwilingga nu salah sahiji linggana robah sora boh dina hiji foném atawa leuwih (Keraf, 1980:121).

Dwiréka nya éta dwilingga nu ngalaman robah foném vokal boh dina unsur kahiji boh dina unsur kadua (Sutawijaya, spk., 1981:12). Dwiréka nya éta

kecap rajékan nu diwangun ku cara nyebut dua kali wangun asal sarta binarung jeung variasi foném (robah sora) (Sudaryat, 1985:71).

Cindekna, wangun dasar sageblengna tur binarung jeung variasi foném vokal atawa robah sora, boh dina unsur kahiji boh dina unsur kadua. Hasil panalungtikan Alam Sutawijaya spk., (1981:30-31) nétélakeun yén dwiréka anu robah sora dina unsur kahiji leuwih produktif tibatan dwiréka anu robah dina unsur kadua, conto dwiréka anu robah sora din unsur kahiji:

<i>buca-baca</i>	<i>cut-cat</i>
<i>culak-cileuk</i>	<i>alangah-éléngéh</i>
<i>jul-jol</i>	<i>jubras-jebris</i>
<i>luas-léos</i>	<i>lungas-lengis</i>
<i>puk-pok</i>	<i>rumpu-rampa</i>
<i>rus-ras</i>	<i>sung-song</i>
<i>sur-sor</i>	<i>tunyu-tanya</i>
<i>tunja-ténjo</i>	

Conto dwiréka nu robah sorana dina unsur kadua:

<i>asal-usul</i>	<i>cruk-crék</i>
<i>murah-maréh</i>	<i>rawah-riwih</i>
<i>tulang-taléng</i>	

3) Dwilingga Binarung Rarangkén

Nu dimaksud dwilingga binarung rarangkén nya éta kecap rajékan nu mangrupa hasil ngarajék wangun asal atawa dasar sageblengna boh dibarung jeung robahna sora boh heunteu tur dibarung ku rarangkén. Ku kituna, dwilingga dibarung rarangkén ngawengku dwimurni binarung rarangkén jeung dwiréka binarung rarangkén, conto dwimurni binarung rarangkén:

<i>diriung-riung</i>	<i>diteges-teges</i>
<i>dirasa-rasa</i>	<i>diasup-asupkeun</i>
<i>disodor-sodorkeun</i>	<i>deg-degan</i>
<i>dipusti-pusti</i>	<i>hiji-hijina</i>

<i>iring-iringan</i>	<i>kabina-bina</i>
<i>mangalam-alam</i>	<i>mangpirang-pirang</i>
<i>mangréwu-réwu</i>	<i>sabalad-balad</i>

Conto dwiréka binarung rarangkén:

<i>digunta-ganti</i>	<i>dibulak-balik</i>
<i>diubrak-abrik</i>	<i>digémbar-gémbar</i>
<i>dimurah-maréh</i>	<i>katulap-tilép</i>
<i>kabuntang-banting</i>	<i>bulan-malén</i>
<i>ngurah-ngaréh</i>	<i>ngupah-ngapéh</i>
<i>ngahenang-ngahening</i>	

b. Dwipurwa

Dwipurwa nya éta ngarajék sabagian, bagian mimiti wangun dasar (Prawirasumantri, spk.,1988:25). Dwipurwa nya éta ngarajék engang mimiti dina wangun dasar (Djajasudarma jeung Abdulwahid, 1982:75). Dwipurwa nya éta wangun rajékan nu dihasilkeun ku ngarajék engang mimiti, wangun nu diwangun ku cara ngarajék wangun asal engang mimiti (Sudaryat, 1985:71).

Dwipurwa nya éta kecap rajékan nu diwangun ku kecap asal nu dirajék engang anu mimiti (purwa, heula, mimiti, hareup, wéton) nu ngalantaraneun timbulna kecap-kecap nu miboga harti (Wirakusumah jeung Buldan Djajawiguna, 1982:17).

Kacindekanana, dwipurwa nya éta kecap rajékan nu dihasilkeun tina prosés ngarajék engang mimiti (silabé kahiji) wangun asal atawa wangun dasar, boh binarung rarangkén boh heunteu. Conto dwipurwa teu maké rarangkén saperti ieu di handap:

<i>bubuka</i>	<i>bébéja</i>
<i>cocolék</i>	<i>cocoba</i>
<i>cacapék</i>	<i>dadasar</i>
<i>gogoda</i>	<i>gaganti</i>
<i>kokolot</i>	<i>lalangit</i>
<i>mamanis</i>	<i>pupuhu</i>

wiwirang   *wawangi*

Conto dwipurwa binarung rarangkén:

<i>bubuahan</i>	<i>beubeutian</i>
<i>bongborosan</i>	<i>dibobodo</i>
<i>kékémbangan</i>	<i>lilikuran</i>
<i>lalaunan</i>	<i>ngajejembrung</i>
<i>ngalilieur</i>	<i>ririkipan</i>
<i>rurusuhan</i>	<i>sasatoan</i>
<i>wéwélasan.</i>	

c. Dwimadya

Dwimadya nya éta wangun kecap rajékan nu dihasilkeun tina prosés ngarajék engang tengah wangun dasar (Sutawijaya, spk. 1981:13). Dwimadya nya éta ngarajék sabagian wangun dasar, nya éta mangrupa ngarajék bagian tengah sabagian (Prawirasumantri, spk., 1988:25). Dwimadya nya éta kecap rajékan nu diwangun ku cara ngarajék engang tengah wangun asalna atawa wangun dasarna (Sudaryat, 1985:75).

Tina tilu pamadegan di luhur bisa dicindekkeun yén dwimadya nya éta kecap rajékan nu dihasilkeun tina prosés ngarajék engang tengah wangun dasar atawa asal boh binarung rarangkén boh heunteu.

Wangun rajékan dwimadya dina basa Sunda miboga salah sahiji kaunikan (ciri has) wangun rajékan, lantaran dina basa-basa nu séjén hususna basa Indonésia éta wangun téh teu kapanggih. Wangun dwimadya binarung rarangkén leuwih produktif tibatan dwimadya teu maké rarangkén (Sutawijaya, spk., 1981:13-37-38), conto dwimadya teu maké rarangkén anu geus kapanggih ngan ukur kecap *sababaraha*. Conto dwimadya binarung rarangkén nya éta:

<i>sapopoé</i>	<i>sadidinten</i>
<i>sajoljoleun</i>	<i>sagokgokeun</i>
<i>sapeupeuting</i>	<i>sagepgepen</i>
<i>sapokpokeun</i>	<i>sadérdéreun</i>
<i>sajajalan</i>	<i>titatarajong</i>

tigogoléncéng.

d. Trilingga

Trilingga (triréka) nya éta wangun rajékan kecap asal nepi ka tilu kali jeung ngalaman robah sora (Ardiwinata 1984:8). Trilingga nya éta dirajék tilu kali, dina trilingga biasana aya gejala morfonémik, nya éta ayana oné vokal anu diganti. Morfém dasar biasana ngan saengang (hiji silabé) nya éta kecap anteuran, onomatope (tiruan sora), jeung partikel (Djajasudarma jeung Abdulwahid, 1980:79).

Trilingga nya éta wangun rajékan nu mangrupa hasil ngarajék wangun dasar leuwih ti dua kali, biasana tilu kali (Sutawijaya, spk., 1981:14).

Trilingga nya éta kecap rajékan nu diwangun ku cara ngulang atawa nyebut tilu kali wangun asalna, biasana mangrupa kecap anteuran, tiruan sora, sarta binarung jeung variasi foném (Sudaryat, 1985:65).

Trilingga diwangun ku kecap asal nu diucapkeun tilu kali (dipitelu), jadi saenyana mah kurang merenah diasupkeun kana golongan kecap rajékan, tapi sagala hal ogé sok aya iwalna. Kecap asalna ngan saengang, nya éta sarupaning kecap anteuran, sarta robah sorana (Wirakusumah jeung Djajawiguna, 1982:20).

Tina pamadegan-pamadegan di luhur bisa dicindekkeun yén trilingga mangrupa kecap rajékan nu mangrupa hasil ngarajék wangun dasar leuwih ti sakali, biasana diucapkeun tilu kali tur dibarung ku variasi foném. Morfém dasar biasana ngan saengang (hiji silabé) nya éta kecap anteuran, tiruan sora (onomatope) jeung partikel.

Ku kituna, prosés nyebutkeun tilu kali saperti kasebut di luhur, salawasna bakal timbul robah vokal dumasar kana pola nu tangtu. Ieu hal utamana mah lantaran mandiri ayana dina basa Sunda téh masih kénéh hirup. Sakapeung tumuwuh jadi kecap nu mangrupa sandi sora jeung sandi rasa, atawa kecap anteuran nu produktif (Kurniasih, 1982:31), contona:

<i>blak-blék-blok</i>	<i>dar-dér-dor</i>
<i>plak-plék-plok</i>	<i>dag-dig-dug</i>
<i>gang-ging-gung</i>	<i>plak-plik-pluk</i>

brang-bréng-brong   *trang-tréng-trong*

4.4.3 Ciri Rajékan Kecap

Ciri rajékan kecap nya éta idéntitas formal atawa idéntitas gramatikal wangun rajékan, boh ciri morfologis boh sintaksis nu sacara prinsip béda jeung wangun séjén anu sarua (Sutawijaya spk., 1881:8).

Nu dimaksud ciri kecap rajékan dina ieu pedaran nya éta idéntitas rajékan nu ngawengku ciri semantik jeung ciri morfologis. Ciri semantik nya éta ciri kecap rajékan nu aya patalina jeung robahna wangun sarta harti kecap, sedengkeun ciri morfologis nya éta ciri kecap rajékan nu aya patalina jeung robahna wangun sarta kategori kecap.

Ramlan (1985:59) nyodorkeun dua prinsip nya éta: (1) prosés ngarajék umumna teu ngarobah golonganana atawa kategori kecapna jeung (2) wangun dasar salawasna mangrupa wangun basa anu sok digunakeun.

Prinsip-prinsip nu disodorkeun ku Ramlan saperti kasebut di luhur sakaligus mangrupa ciri kecap rajékan basa Indonésia. Éta ciri téh bisa jadi merenah pikeun ciri rajékan kecap basa Sunda, ogé bisa jadi teu merenah.

Prinsip kahiji nétélakeun yén prosés ngarajék umumna teu ngarobah golongan atawa kategori kecap, ieu prinsip teu merenah pikeun ciri kecap-kecap rajékan basa Sunda, lantaran teu saeutik kecap-kecap rajékan basa Sunda anu robah kategorina alatan prosés rajékan, contona: *bawa* (kecap pagawéan) robah jadi *babawaan* (kecap barang), *kolot* (kecap sipat) robah jadi *kokolot* (kecap barang), *layar* (kecap barang) robah jadi *lalayaran* (kecap pagawéan), *teger* (kecap sipat) robah jadi *neger-neger* (kecap pagawéan), *béja* (kecap barang) jadi *bébéja* (kecap pagawéan), *asa* (cakal) robah jadi *asa-asa* (kecap sipat).

Prinsip kadua nétélakeun yén wangun dasar salawasna mangrupa wangun basa anu sok digunakeun. Ieu prinsip téh merenah pikeun ciri kecap rajékan basa Sunda kalawan catetan yén wangun dasarna miboga harti anu béda jeung wangun rajékanana, contona: *téténong* jeung *kukuncung* teu kaasup rajékan sabab hartina sarua jeung wangun dasarna nya éta *ténong* (basa dialék) jeung *kuncung* (jambul).

Kecap rajékan semu (Djajasudarma jeung Abdulwahid, 1980:80-81) jeung kecap rajékan dwiwasana atawa dwiwekas (Wirakusumah jeung Buldan Djajawiguna, 1982:19) dina ieu pedaran henteu diasupkeun kana wangun kecap rajékan, lantaran wangun-wangun kasebut teu miboga wangun dasar, contona: *alun-alun, butiti, cika-cika, cakakak, eureup-eureup, gugusi, kunyunyud, kotéténg, mamareng, mutiktrik, pudigdig, pipiti*.

Dumasar kana hasil panalungtikan Sutawijaya, spk. (1981:25) ciri-ciri rajékan kecap jeung rajékan frasa ngawengku: (1) wangun dasar rajékan kecap mangrupa satuan anu ngandung harti, sakurang-kurangna harti pokok; jeung (2) antara wangun dasar jeung wangun rajékan salawasna aya perbédaan idéntitas léksikal atawa idéntitas kategorial.

Ciri gramatik ngawengku (1) wangun asal atawa wangun dasar bisa mandeg mandiri salaku satuan basa nu miboga harti, atawa bisa papasangan jeung unsur basa séjénna sok sanajan éta wangun téh teu miboga harti; jeung (2) wangun-wangun rajékan anu bisa kénéh dirajék teu kaasup kana wangun rajékan.

Ciri kahiji nétélakeun yén wangun dasar kecap rajékan kudu ngandung harti sakurang-kurangna harti pokok, contona: *sésépak, tatajong, babayaran, jijeunan, kikiriman, leuleumpangan* kaasup kecap rajékan sabab sépak, *tajong, bayar, jieun, kirim* jeung *leumpang* mangrupa wangun dasar nu miboga harti. Béda jeung kecap *kadongdong, congcorang, péngpélangan* teu kaasup kana kecap rajékan sabab 'wangun dasar' *kadong, corang* jeung *pélang* lain mangrupa wangun dasar nu miboga harti.

Ciri kadua nétélakeun yén antra wangun rajékan jeung wangun dasar salawasna aya perbédaan idéntitas léksikal jeung idéntitas kategorial. Antara wangun dasar jeung wangun rajékan salawasna béra harti, ieu hal merenah pikeun kecap rajékan basa Sunda. Antara wangun dasar jeung wangun rajékan salawasna aya béra kategori kecap, ieu hal teu merenah pikeun kecap rajékan basa Sunda, sabab ku ayana prosés ngarajék aya anu robah kategori kecapna, aya ogé anu henteu. Jadi sakapeung sok muncul kategori anyar, contona: *kukudaan* miboga wangun dasar *kuda, kukudaan* hartina bisa 'niru-

niru kuda' bisa ogé 'kaulinan barudak nu wangunna siga kuda', sedengkeun *kuda* hartina 'ngaran salah sahiji sato'. Wangun *kekembangan*, miboga wangun dasar *kembang*, *kekembangan* hartina 'rupa-rupa kembang', sedengkeun kembang nuduhkeun hiji barang.

Ieu di handap dipedar conto kecap nu alatan prosés ngarajék kategori kecapna jadi robah: *bodas* (kecap sipat) robah jadi *bobodas* (kecap barang), *ati* (kecap barang) robah jadi *ati-ati* (kecap sipat), *layar* (kecap barang) robah jadi *lalayaran* (kecap pagawéan).

Conto kecap nu alatan prosés ngarajék kategori kecapna teu robah: *buku* kecap barang) robah jadi *buku-buku* (kecap barang), *carita* (kecap barang) robah jadi *carita-carita* (kecap barang), *indit* (kecap pagawéan) robah jadi *indit-inditan* (kecap pagawéan), *beureum* (kecap sipat) robah jadi *beureum-beureum* (kecap sipat).

Ciri katilu nétélakeun yén wangun dasar atawa asal kecap rajékan bisa mandeg mandiri salaku satuan basa nu miboga harti, atawa bisa papasangan jeung unsur séjén sok sanajan sacara mandiri éta wangun téh teu miboga harti, contona: *paduduaan* mangrupa kecap rajékan sabab wangun dasar *dua* mangrupa wangun katatabasan anu bisa mandeg mandiri jeung miboga harti. Kecap *ngabibita* atawa *dibibita* kaasup kecap rajékan sanajan euweuh wangun dasar *bita*, tapi éta wangun téh bisa dirarangkénan contona waé ku rarangkén ka-jadi *kabita*. Wangun *bita* disebut cakal.

Ciri kaopat nétélakeun yén wangun-wangun rajékan anu masih kénéh bisa dirajék teu kaasup kana wangun rajékan, contona: *cakakak* jeung *cikikik* lain mangrupa kecap rajékan sabab éta wangun téh masih kénéh bisa dirajék, *cacakakan* atawa *cukukuk-cakakak*, kitu deui *cikikik* jadi *cikikikikan* atawa *cakakak-cikikik*.

Tina pedaran di luhur bisa dicindekkeun yén ciri rajékan kecap basa Sunda ngawengku ciri semantik jeung ciri morfologis.

a. Ciri Semantik

Ciri semantik kecap rajékan aya tilu, nya éta: (1) Wangun dasar kecap rajékan salawasna miboga harti anu bédha jeung harti rajékanana, (2) Prosés ngarajék bakal nimbulkeun harti anyar, jeung (3) Harti nu dihasilkeun mangrupa harti gramatikal.

b. Ciri Morfologis

Ciri morfologis kecap rajékan aya opat, nya éta: (1) ayana parobahan wangun, tina wangun dasar jadi wangun rajékan, (2) sakapeung aya kategori atawa warna kecap anyar, (3) wangun kecap nu siga kecap rajékan, tapi masih kénéh bisa dirajék, lain wangun rajékan, jeung (4) wangun rajékan tina wangun dasar anu teu miboga harti tapi bisa mandeg mandiri sanggeus ngalaman prosés morfologis disebut kecap rajékan.

4.5 Proses Ngantétkeun (*Komposisi*)

Nurutkeun prosésna, kecap kantétan téh nya éta prosés ngarakitna dua morfém poko atawa leuwih salaku komponén-na anu kabéhanana ngawangun harti. Ramlan (1987:76) nétélakeun yén kecap kantétan nya éta *kata yang terjadi dari gabungan dua kata itu lajim disebut kata majemuk.*" Saterusna, Ramlan nétélakeun yén "*kata majemuk ialah kata yang terdiri dari dua kata sebagai unsurnya*". Tina ieu keterangan bisa dicindekkeun yén anu disebut kecap kantétan téh nya éta kecap anu dijadikeun ku dua kecap salaku pangwangan.

4.5.1 Wangenan Kecap Kantétan

Pikeun bahan babandingan, ieu di handap diébréhkeun sababaraha wangenan kecap kantétan ti paraahli basa.

Wirakusumah jeung Djajawiguna (1989:20) nétélakeun "kecap kantétan nya éta kecap anu diwangun ku dua kecap atawa leuwih sarta mibanda harti anu bédha tina harti kecap anu jadi bagian wanguanna."

Permana (1980:18) nyebutkeun "kecap kantétan nya éta dua kecap atawa leuwih anu dihijikeun turta miboga harti nu mandiri".

Keraf (1980:123) nerangkeun yén kecap kantétan téh nya éta "Gabungan dari dua kata atau lebih yang membentuk satu kesatuan arti".

Tina wangenan-wangenan anu ditétélakeun di luhur enas-enas anu méh sarua, nya éta tepungna atawa ngarakitna dua kecap atawa leuwih téh ngawangun harti anyar. Harti anyar di dieu maksudna harti anu béda jeung harti komponén-komponén asalna, balukar tina prosés morfologis ku tepungna komponén-komponén anu jadi pangwangunna. Kecap kantétan téh nya éta kecap anu dihasilkeun ku tepungna dua morfém atawa leuwih, anu bisa ngawangun harti jeung fungsi.

4.5.2 Ciri Kecap Kantétan

Kecap kantétan basa Sunda miboga ciri-ciri konstruksi saperti ieu di handap.

- (1) Salah sahiji komponén atawa duanana mungkin mangrupa cakal, contona: *api lain*, salahsahiji komponénna nya éta *api kaasup cakal* (band. Matthews, 1978: 189; Robins, 1971: 201);
- (2) Susunan komponéna umumna asintasis, sabalikna tina wangun frasa. Upama runtuyanana dibalikkeun sok robah jadi frasa (Verhaar, 1988:9), contona: *panjang leungeun* téh kecap kantétan upama dibalikkeun jadi *leungeun panjang* robah jadi frasa.
- (3) Lamun di rajék kudu keuna ka sakabéh unsurna, contona: *balé désa* jadi *balé désa-balé désa*; lain *balé-balé désa*.
- (4) Antarkomponénna teu bisa diselapan (band. Matthews, 1978:192), contona: *Panon nu poé* tina *panonpoé. kacapiring* teu bisa *kaca tina piring*.
- (5) Rarangkén anu ngahijikeunana tumerap kabéhanana (Alisyahbana, 1950:73), contona: *béla pati* jadi *pangbélapatina, konéng temen* jadi *konéng temenan*.
- (6) Susunan komponénna kukuh teu bisa ganti: *julang ngapak*, teu bisa di robah jadi *ngapak julang*.
- (7) Susunanana teu sagemblengna produktif (Matthews, 1978:193), contona: *dulang tinandé*, teu bisa dirobah jadi *nyiru tinandé*.

- (8) Lolobana euweuh rarangkén dina komponén, contona: *gemah ripah, hakan paké*.
- (9) Salah sahiji atawa sakabéh unsurna bisa mangrupa morfém unik. Morfém unik nya éta morfém anu ngan bisa ngantét jeung morfém anu tangtu, sarta lamun dipisahkeun tina morfém nu ngantétna karasa asing tur taya hartina (Ramlan, 1987:81-82; Ardiwinata, 1984:18-19), contona: *geuleuh keumeuh, kejot borosot*.
- (10) Masing-masing komponén teu bisa dilegaan (band. Matthews, 1978:192), contona: *ngegel curuk* teu bisa dilegaan jadi *ngegel curuk budak*.
- (11) Susunan komponénna bisa diwangun ku kecap sandang (nu mindeng leungit salah sahiji engangna atawa fonémna) kaasup ogé wangun kecap kantétan, contona: *Ki Mamad, Wa Karta, Ceu Mimi* (Sutawijaya, 1981:13).
- (12) Gabungan kecap anu salah sahijina atawa kabéhanana diwangun ku kecap panganteur, ieu ogé dianggap salaku kecap kantétan: *gungclo* (Sutawijaya, 1981:13).
- (13) Mibanda harti léksikal husus anu béda tina harti léksikal masing-masing unsurna, contona: *kaca piring*.

Salian ti éta, kecap kantétan mibanda ciri fungsi, nya éta fungsi nu gunana pikeun ngabédakeun kecap kantétan jeung frasa (Bloomfield, 1933:185) di antarana nya éta:

- (1) teu atributif, contona: *seuri konéng, ketan hideung*;
- (2) teu koordinatif, contona: *tisusruk tidungdung, untung rugi*;
- (3) teu prosésif, contona: *tai kanjut, indung tunduh*;
- (4) teu objéktif, contona: *tangtang angin, meupeus keuyang*;
- (5) teu prédictif, contona: *banjir getih, ketuk tilu*;
- (6) teu lokatif, contona: *kembang buruan, seuneu Bandung*;
- (7) teu instruméntatif, contona: *tali mimitran, karéta mesin*;
- (8) teu komparatif, contona: *tinggar kalongeun*; jeung
- (9) teu kausalitatif, contona: *unggut kalinduan*.

4.5.3 Struktur Kecap Kantétan

Nurutkeun status morfémna, komponén-komponén kecap kantétan basa Sunda téh aya anu mangrupa morfém poko bébas atawa kecap, aya nu mangrupa morfém poko kauger atawa cakal. Péréléanana saperti kieu:

- (1) morfém poko bébas jeung morfém poko bébas, contona: *awét rajét*, boh komponén anu kahiji nya éta *awét*, boh anu kadua nya éta *rajét* duanana morfém bébas;
- (2) morfém poko bébas jeung morfém poko kauger, contona: *runtut raut*, komponén kahiji *runtut* nya éta morfém poko bébas, sedengkeun komponén kadua *raut* nya éta morfém kauger;
- (3) morfém kauger jeung morfém bébas, contona: *api lain*, komponén kahiji *api* nya éta morfém kauger, sedengkeun komponén kadua *lain* nya éta morfém bébas; jeung
- (4) morfém kauger jeung morfém kauger, contona: *astakalih*, komponén kahiji *asta* nya éta morfém kauger kitu ogé komponén kadua *kalih* nya éta morfém kauger.

4.5.4 Warna Kecap Kantétan

Warna kecap kantétan dina basa Sunda bisa digolongkeun kieu.

- (1) Kecap barang: *taleus hideung*;
- (2) Kecap pagawéan: *suka seuri*;
- (3) Kecap sipat: *ngegel curuk*;
- (4) Kecap partikel: *mangsa bodo*;

4.6 Tingkesan

4.7 Latihan

BAB 5

FUNGSI JEUNG HARTI PROSES MORFOLOGIS

5.1 Fungsi jeung Harti Rarangkén

5.1.1 Fungsi jeung Harti Rarangkén Hareup

Fungsi jeung harti rarangkén hareup diébréhkeun ku Rosmana (2000:24) saperti ieu di handap.

- 1) Rarangkén ba-, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan nu ngandung harti ngalakukeun pagawéan, contona: *balayar, balabuh, barempug*.
- 2) Rarangkén barang-, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan nu ngandung harti ngalakukeun pagawéan nu teu tangtu objékna (tujuanana), contona: *dahar -- barangdahar, beuli - barang-beuli, pénta -- barangpénta*.
- 3) Rarangkén di-, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan. Aya dua rupa rarangkén *di-*, nya éta:
  - a) *di-* anu fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan pasif dihaja, contona: *diala, dibeuleum*;
  - b) *di-* anu fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan aktif, contona: *dibaju, diajar*.
- 4) Rarangkén ka-, fungsina pikeun ngawangun:
  - a) kecap pagawéan nu ngandung harti
    - (1) teu dihaja, contona: *kagolong, katincak*;
    - (2) beunang di, contona: *kabawa, kaangkat*;

- b) kecap barang nu ngandung harti hal nu patali jeung, contona: *kabisa, kanyaho*;
- c) kecap bilangan nu ngandung harti tingkat, contona: *ka-hiji, kadua*;
- d) kecap pangantét nu ngandung harti 'jeung', contona: *kuring kadua budak*.
- 5) Rarangkén N- (nasal), mibanda alomorf {*m, n, ng, nga, nge, jeung ny*}.
- Fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan aktif, contona:
<i>baca</i>	➔	<i>maca</i>
<i>taék</i>	➔	<i>naék</i>
<i>ala</i>	➔	<i>ngala</i>
<i>dahar</i>	➔	<i>ngadahar</i>
<i>cét</i>	➔	<i>ngecét</i>
<i>cokot</i>	➔	<i>nyokot</i>
- 6) Rarangkén pa-, fungsina pikeun ngawangun:
- a) kecap barang nu ngandung harti
- (1) 'tukang': *patani, panyawah*;
  - (2) 'hal': *pamolah, pangrawat*;
  - (3) 'nu di-': *paménta, paneda*;
- b) kecap barang nu ngandung harti
- (1) 'silih': *parebut, padeuleu*;
  - (2) 'teu dihaja': *padupak, pasangrok*;
- c) kecap kaayaan nu ngandung harti 'aya dina kaayaan': *pajeujeut, pakusut*;
- d) kecap pangantét nu ngandung harti 'di- (atawa teu ngabogaan harti)': *palebah*.
- 7) Rarangkén pada-, fungsina pikeun ngawangun
- a) kecap pagawéan aktif nu ngandung harti 'sarua': *padamelong, padameuli*;
- b) kecap pagawéan pasif nu ngandung harti 'nu ngalaku-keunana leuwih ti saurang': Bangsat *padangepung* ku saréréa;
- c) kecap kaayaan nu ngandung harti 'sarua': *padapinter, padabenghar*.
- 8) Rarangkén para-/pra-, fungsina pikeun ngawangun kecap barang nu ngandung harti:
- a) 'loba atawa leuwih ti hiji': *parabupati, paraponggawa*;

- b) 'tukang': *prajurit*;
  - c) 'méméh/mimiti': *prasaran, prasajarah*.
- 9) Rarangkén pi-, fungsina pikeun ngawangun:
- a) kecap barang nu ngandung harti:
    - (1) 'nu dijadikeun/dijieun': *pituduh, piwuruk*;
    - (2) 'nu dijieun parabot/tempat': *piruhak, pigeulang*;
  - b) kecap kaayaan nu ngandung harti 'kacida resepna atawa apétna': *piduit, piindung*;
  - c) kecap pagawéan nu ngandung harti 'aku atawa anggap': *pidulur, pisobat*.
- 11) Rarangkén sa-, fungsina pikeun ngawangun:
- a) kecap bilangan nu ngandung harti 'hiji': *saléter, sakilo*;
  - b) kecap kaayaan nu ngandung harti
    - (1) 'sarua atawa ngahiji': *saimah, sabapa*;
    - (2) 'nurutkeun': *sakainget, sakadaék*;
  - c) kecap panyambung nu ngandung harti 'dina waktu': *sanggeus, saparantos*.
- 12) Rarangkén nyang-, fungsina pikeun ngawangun kecap asal sékundér (wangun dasar sékundér), pikeun ngawangun kecap pagawéan atawa kaayaan nu ngandung harti 'aya dina kaayaan atawa nuduhkeun sikep badan': *sanghareup -- nyanghareup, sanghulu -- nyanghulu*.
- 13) Rarangkén si-, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan nu ngandung harti 'migawé manéh atawa sikep badan': *sibeungeut, sidéang*.
- 14) Rarangkén silih-, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan nu ngandung harti 'pabales-bales (résiprokal)': *silihtonjok, silhtulung-an*.
- 15) Rarangkén ti-, fungsina pikeun ngawangun kecap kaayaan nu ngandung harti 'teu dihaja': *tisolédat, tidagor*.
- 16) Rarangkén ting-/pating-, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan nu ngandung harti 'loba nu migawéna': *tingcéréwét, patinggorowok*.

5.1.2 Fungsi jeung Harti Rarangkén Tengah

- 1) Rarangkén -ar-, fungsina pikeun ngawangun:

a) kecap pagawéan, nu nuduhkeun harti ‘loba atawa leuwih ti hiji nu ngalakukeunana’: *marandi, garelut*;

b) kecap kaayaan nu nuduhkeun harti

(1) ‘rada/teu sabaraha’: *rarieut, lalieur*;

(2) ‘loba/leuwih ti hiji nu ngalamanaana’: *lalingas, bareureum*;

c) kecap barang nu ngandung harti ‘loba’: *barudak*.

Rarangkén -ar- boga alomorf *ra-* jeung *-al-*. Alomorf *-al-* dipaké lamun wangun dasarna dimimitian ku foném /l/, atawa dipungkas ku foném /r/, contona: *lindeuk* -- *lalindeuk*, *paur* -- *palaur*. Alomorf *ra-*, dipaké lamun wangun dasarna saengang, contona: *jol* -- *rajol*, *cleng* -- *racleng*. Rarangkén -ar- sok pindah ka hareup lamun wangun dasarna dimimitian ku vokal, contona: *isin* -- *arisin*, *alus* -- *aralus*, *ogo* -- *arogo*.

2) Rarangkén -in-, fungsina pikeun ngawangun:

a) kecap pagawéan, nu ngandung harti:

(1) ‘pasif (di-)’: *ginananjar, sinerat*; jeung

(2) ‘di-keun’: *pinanggih, pinareng*;

b) kecap kaayaan, nu ngandung harti ‘ngabogaan sipat’: *pinandita*; jeung

c) partikel nu nuduhkeun harti ‘mamanis/ngantebkeun’: *sinareseng, tinangtu*.

3) Rarangkén -um-, fungsina pikeun ngawangun:

a) kecap pagawéan nu nuduhkeun harti

(1) ‘ngalakukeun’: *kumawula, buméla*;

(2) ‘lila atawa sababaraha kali’: *jumegur, sumorot*;

(3) ‘niru-niru’: *gumeulis, gumedé*; jeung

(4) ‘mamanis/ngantebkeun’: *sumujud, sumerah*.

b) kecap kaayaan nu ngandung harti:

(1) ‘siga, cara, kawas’: *rumégang, gumedé* jeung

(2) ‘keur meujeuhna’: *humaseum, kumecrot*.

Rarangkén -um- sok robah jadi rarangkén hareup lamun wangun dasarna dimimitian ku vokal, contona: *amis* → *umanis*, *endog* → *umendog*.

5.1.3 Fungsi jeung Harti Rarangkén Tukang

1) Rarangkén -an, fungsina pikeun ngawangun:

a) kecap pagawéan, nu ngandung harti:

- (1) 'maké': *caian, wadahan, hateupan*;
- (2) 'jieun/jadikeun': *gedéan, jangkungan*;
- (3) 'supaya dikeunaan kalakuan': *luncatan, diukan*;
- (4) 'sababaraha kali ngalakukeunana/loba objékna': *tulisan, teunggeulan; jeung*
- (5) 'ngabogaan': *buluan, buntutan*;

b) kecap barang, nu ngandung harti:

- (1) 'tempat': *gantungan, sampayan*;
- (2) 'parabot': *takeran, sipatan*;
- (3) 'jalma nu loba': *duaan, tiluan*;
- (4) 'hasil ngalakukeun': *paisan, karangan*;
- (5) 'rupa-rupa barang nu mibanda sipat': *hideungan, atahan; jeung*
- (6) 'gundukan bilangan': *hijian, puluhan*;

c) kecap kaayaan, nu nuduhkeun harti:

- (1) 'ngandung sipat nu mangrupa bakat': *daékan, géhgéran; jeung*
- (2) 'leuwih': *luhuran, alusan*.

2) Rarangkén -eun, fungsina pikeun ngawangun:

a) kecap kaayaan, nu nuduhkeun harti:

- (1) kasakit: *cacingan, hileudeun*;
- (2) bakat: *kuuleun, peujit koréseun*;
- (3) ngabogaan sipat: *hulu peutieun, beuteung anjingeun*;
- (4) aya dina kaayaan/ngarandapan: *tinggaleun, leungiteun; jeung*
- (5) jalma katilu aya dina kaayaan: *daékeun, hayangeun*.

b) kecap pangantét nu nuduhkeun harti di beulah/tempat, arah: *gigireun, handapeun*;

c) kecap barang nu nuduhkeun harti naon-naon nu bakal dipigawé: *dahareun, beuleumeun; jeung*

d) kecap kaayaan nu nuduhkeun harti cukup pikeun: *sabaju-eun, saimaheun, limaeun*.

- 3) Rarangkén -keun, fungsina pikeun ngawangun kecap pagawéan nu ngandung harti:
- 'malar dipaké/paké': *beubeurkeun, kongkorongkeun*;
  - 'sina jadi': *leutikkeun, ringkeuskeun*;
  - 'sina ngalakukeun/sina maké parabot': *gawékeun, tangtungkeun, jeung*
  - 'maju ka/sina' (lamun dilarapkeun kana kecap nu make pangantét ka): *ka Bandungkeun, ka kalérkeun.*
- 4) Rarangkén -ing, fungsina pikeun ngawangun kecap partikel nu nuduh-keun ngantebkeun (inténsitas): *wantuning, awahing*. Rarangkén -ing mibanda alomorf -ning. Rarangkén -ning dipaké lamun wangun dasarna dipungkas ku vokal.
- 5) Rarangkén -na, fungsina pikeun ngawangun kecap barang nu ngandung harti:
- 'jalma ka tilu (milik)': *imahna, sirahna*;
  - 'barang nu geus tangtu': *gunungna, ragajina*;
  - 'waktu nu nincak ka-na': *tujuhna, tiluna.*

Rarangkén -na mibanda alomorf -ana jeung -nana. Alomorf *ana* dipaké lamun wangun dasarna mangrupa kecap nu geus dirarangkénan -an, -eun, jeung -keun, contona: *tulisan* → *tutulisanana, beulieun* → *beulieunana, alungkeun* → *alungkeunana*. Alomorf *nana* dipaké dina kecap khusus, contona: *dua* → *duanana, éta* → *étanana*.

5.2 Fungsi jeung Harti Ngarajék Kecap

5.2.1 Fungsi Ngarajék Kecap

Saperti anu geus disebutkeun di luhur yén prosés morfologis miboga dua fungsi utama nya éta: fungsi gramatik jeung fungsi semantik. Ramlan (1985:90) netepkeun fungsi gramatik salaku fungsi sedengkeun fungsi semantik salaku harti.

Pamadegan Ramlan di luhur lamun dipatalikeun jeung pamadegan Verhaar (1986:66) ngeunaan prosés morfologis bisa disajajarkeun jeung infléksi.

Dumasar kana pamadegan di luhur bisa dicindekeun yén fungsi ngarajék kecap nya éta fungsi nu ngahasilkeun warna kecap anyar. Ku kituna, medar perkara fungsi rajékan kecap raket patalina jeung papasingan warna kecap nu jadi cecekelanana.

Papasingan warna kecap anu jadi dasar dina medar fungsi rajékan kecap, nya éta papasingan warna kecap beunang Sutawijaya, spk. (1984:10:1) dina hasil panalungtikanana *Morfologi Kata Benda Bahasa Sunda* anu ngabagi jadi genep golongan warna kecap, nya éta: kecap barang (*nomina*), kecap pagawéan (*vérba*), kecap sipat (*adjéktiva*), kecap bilangan (*numera*), partikel, jeung cakal.

Sangkan leuwih jéntré, pedaran ngeunaan papasingan kategori kecap beunang Sutawijaya, spk. bisa ditempo dina perkara "Papasingan Kecap Dumasar kana Kategorina (Warnana)".

a. Fungsi Nominal

Fungsi nominal nya éta fungsi rajékan pikeun ngawangun atawa ngarobah warna kecap séjén jadi kecap barang, contona:

<i>bawa</i> (<i>vérba</i>)	<i>robah jadi babawaan</i>
<i>gedé</i> (<i>ajéktiva</i>)	<i>robah jadi gégedén</i>
<i>iring</i> (<i>cakal</i>)	<i>robah jadi iring-iringan</i>

b. Fungsi Vérbal

Fungsi vérbal nya éta fungsi rajékan pikeun ngawangun atawa ngarobah warna kecap séjén jadi kecap pagawéan, contona:

<i>béja</i> (<i>nomina</i>)	<i>robah jadi bélbéja</i>
<i>reuwas</i> (<i>ajéktiva</i>)	<i>robah jadi ngareureuwas</i>
<i>sodor</i> (<i>cakal</i>)	<i>robah jadi diodor-sodorkeun</i>

c. Fungsi Ajéktival

Fungsi ajéktival nya éta fungsi rajékan pikeun ngawa-gun atawa ngarobah warna kecap séjén jadi kecap sipat, contona:

<i>asa (cakal)</i>	<i>robah jadi asa-asa</i>
<i>ati (nomina)</i>	<i>robah jadi ati-ati</i>
<i>dor (partikel)</i>	<i>robah jadi dar-dér-dor</i>

d. Fungsi Numeral

Fungsi numeral nya éta fungsi rajékan pikeun ngawangun atawa ngarobah warna kecap séjén jadi kecap bilangan, contona:

<i>likur (cakal)</i>	<i>robah jadi manglikur-likur</i>
<i>pirang (cakal)</i>	<i>robah jadi mangpirang-pirang</i>
<i>welas (cakal)</i>	<i>robah jadi welas-welas</i>

e. Fungsi Partikel

Fungsi partikel nya éta fungsi rajékan pikeun ngawangun atawa ngarobah warna kecap séjén jadi kecap keterangan, contona:

<i>kitu (cakal)</i>	<i>robah jadi sakiti-sakitu</i>
<i>leres (adjéktiva)</i>	<i>robah jadi leres-leres</i>
<i>lima (numeralia)</i>	<i>robah jadi salima-lima</i>

Fungsi kecap cakal nya éta fungsi rajékan pikeun ngawangun atawa ngarobah warna kecap séjén jadi cakal moal aya, sabab cakal ayana saacan prosés morfologis, sedengkeun kecap rajékan mangrupa hasil prosés morfologis.

5.2.2 Harti Rajékan Kecap

Nu dimaksud harti ngarajék kecap nya éta fungsi rajékan nu aya patalina jeung robahna wangun katut harti kecap. Ayana prosés ngarajék bakal nimbulkeun harti anyar nu béda jeung harti wangun dasarna. Harti nu dihasilkeun nya éta harti gramatikal lain harti léksikal.

- (1) Rajékan nu nuduhkeun harti kaayaan hiji hal atawa hiji barang (*adjektival*), contona: *ati-ati, asa-asa, acak-acakan, awur-awuran, awut-awutan, abreg-abregan, babarengan, lilinieun, lalaunan, ngajejembrung, rerencepan, ririkipan, rurusuhan, tipoporosé, tibebe-regég, tibuburanjat, tipopolotot*.

- (2) Rajékan nu nuduhkeun harti rupa-rupa (diversitas), contona: beubeutian, bongborosan, kekembangan, tulang-taléng, ubar-ubaran.
- (3) Rajékan nu nuduhkeun harti yén hiji pagawéan atawa hiji hal dipigawé teu bener-bener (*diminutif*), contona: anjang-anjangan, kekedengan, pipilueun.
- (4) Rajékan nu nuduhkeun harti séwang-séwangan (*distributif*), contona: sabogana-sabogana, hiji-hiji, sakeclak-sakeclak, saeutik-saeutik.
- (5) Rajékan nu nuduhkeun harti padahal ... (*eksatif*), contona: saloba-loba, saalus-alus, sagedé-gedé.
- (6) Rajékan nu nuduhkeun harti sababaraha kali, mindeng atawa lila (*frekuentatif*), contona: ampun-ampunan, ambek-ambekan, blag-blug-blug, gogonjakan, gogodeg.
- (7) Rajékan nu nuduhkeun harti ngantebkeun (*intensitas*), contona: leres-leres, nginget-ningget, nyenyekel, nyonyoo.
- (8) Rajékan nu nuduhkeun harti niru-niru atawa nyarupaan (*imitatif*), contona: babalongan, ceuceurikan, momobilan, momotoran, peupeureuman.
- (9) Rajékan nu nuduhkeun harti naon-naon anu di ... (*indeterminatif pasif*), contona: babawaan, dédéngéan, lalaguan, peupeuyeuman, téténoan.
- (10) Rajékan nu nuduhkeun harti sababaraha kali atawa lila bari teu tangtu (*indeterminatif frekuentatif*), contona: aprak-aprakan, lulumpatan, rumpadrampid, walahwah-weuleuhweuh.
- (11) Rajékan nu nuduhkeun harti unggal-unggal pihak haying leuwih ti nu séjen (*komparatif resiprokatif*), contona: paalus-alus, pagedé-gedé, paheula-heula.
- (12) Rajékan nu nuduhkeun harti terus-terusan (*kontinuitas*), contona: ador-adoran, babarengan, ider-ideran, jebras-jebris, kekeleyengan, lungas-lengis.
- (13) Rajékan nu nuduhkeun harti kawatesanan, ngan, atawa ukur sa ... (*limitatif*), contona: hiji-hijina, sakitu-kituna, sapiring-piringna.
- (14) Rajékan nu nuduhkeun harti leuwih ti hiji atawa loba (*plural*), contona: angka-angka, baju-baju, bangku-bangku, buku-buku.

- (15) Rajékan nu nuduhkeun harti loba sarta teu tangtu (*plural indeterminatif*), contona: naon-naon, saha-saha, unggal-unggal, lubak-libuk, saba baraha.
- (16) Rajékan nu nuduhkeun harti loba sarta sababaraha kali (*plural frekuentatif*), contona: cut-cat, dor-dar, cruk-crék, sung-song.
- (17) Rajékan nu nuduhkeun harti ampir pisan atawa geus rék ... (*perfektif futuratif*), contona: saderdereun, sagepgepeun, sajungjungeun.
- (18) Rajékan anu nuduhkeun harti bagian nu ... (miboga sipat sarua jeung wangun dasarna/partitif), contona: bobodas, beubeureum, hihideung, kokonéng, mamanis.
- (19) Rajékan anu nuduhkeun harti pabales-bales (*resiprokatif*), contona: pabéja-béja, pagulung-gulung, papelong-pelong, pasedek- sedek.
- (20) Rajékan anu nuduhkeun harti hasil tina ...(*resultatif*), contona: kekecapan, omong-omongan.
- (21) Rajékan anu nuduhkeun harti bagian nu pang atawa paling ... (*superlatif*), contona: gegedéna, lolobana, panggedé-gédéna, sahadé-hadéna.
- (22) Rajékan anu nuduhkeun harti ngadidak atawa teu disangka-sangka, contona: kanyahoan-kanyahoan, nyaho-nyaho, panggih-panggih, témbong-témbong.
- (23) Rajékan nu nuduhkeun harti lalawan, contona: budak-budak resep ngaroko, gedé-gedé barodo,
- (24) Rajékan anu nuduhkeun harti sapanjang atawa sakuliah, contona: sajajalan, sapeupeuting, sapopoé, sadidinten.
- (25) Rajékan anu nuduhkeun harti nu dianggap..., contona: kokolot, pupuhu, dadasar.
- (26) Rajékan anu nuduhkeun harti terus-terusan teu dihaja, contona: kababawa, katunda-tunda, kapopohokeun.
- (27) Rajékan nu nuduhkeun harti rasa, contona: singsireumeun, deungdeuleueun.
- (28) Rajékan nu nuduhkeun harti panyakit, contona: kékéongeun, kokoloteun, uuseupeun.

- (29) Rajékan anu nuduhkeun harti kalakuan atawa ngalakukeun, contona: beubeulieun, bubudakeun, pupujieun.

Najan harti rajékan geus dipasing-pasing jadi sababaraha golongan, saperti kasebut di luhur, saenyana mah wates antara éta golongan téh teu matok. Réa kecap rajékan anu bisa dipernahkeun dina dua golongan atawa leuwih, contona:

- (1) kecap *kukudaan* hartina bisa barang nu niru-niru, bisa ogé kaulinan barudak; *jalan-jalan* hartina bisa loba atawa leuwih ti hiji, bisa ogé ngalakukeun pagawéan nu teu bener-bener;
- (2) baluar-balieur hartina bisa ngantebkeun, bisa ogé ngahancérkeun;
- (3) momobilan hartina bisa barang nu niru-niru..., bisa ogé ngalakukeun pagawéan;
- (4) ceuceurikan hartina bisa niru-niru..., bisa ogé api-api.
- (5) kekembangan hartina bisa rupa-rupa, bisa ogé leuwih ti hiji atawa loba.

5.3 Fungsi jeung Harti Kantétan

5.3.1 Fungsi Kantétan dina Ngawangun Warna Kecap

Unggal prosés morfologis mibanda fungsi jeung harti. Fungsi nya éta anu ngawangun kecap tina hiji morfém atawa tina hiji kecap deui. Harti prosés morfologis nya éta harti anu timbul dina kecap anyar anu béda jeung harti asalna (Prawirasumantri, 1982:119). Fungsi kantétan dina wangun kecap, nya éta pikeun ngasilkeun kecap anu warna kecapna béda jeung salah sahiji atawa sakabéh unsurna anu jadi pangwanganuna. Fungsi kantétan bisa disebutkeun miboga fungsi, upama warna kecap kantétan éta béda jeung warna kecap salah sahiji atawa duanana anu jadi unsur pangwanganuna ((Rusyana, 1989:7).

Kecap kantétan dina basa Sunda nu geus kapanggih mibanda fungsi, di antarana saperti ieu di handap.

- (1) Ngawangun kecap barang tina kecap barang + kecap sipat, contona: *taleus hideung*, komponén kahiji *taleus* nya éta kecap barang jeung komponén kadua *hideung* nya éta kecap sipat.

- (2) Ngawangun kecap barang tina kecap pagawéan + kecap pagawéan, contona: *hakan paké*, komponén kahiji *hakan* jeung komponén kadua *paké* duanana nya éta kecap pagawéan.
- (3) Ngawangun kecap barang tina kecap partikel + kecap barang, contona: *ki lurah*, komponén kahiji *ki* nya éta kecap partikel jeung komponén kadua *lurah* nya éta kecap barang.
- (4) Ngawangun kecap barang tina kecap sipat + kecap pagawéan, contona: *haneut moyan*, komponén kahiji *haneut* nya éta kecap sipat jeung komponén kadua *moyan* nya éta kecap pagawéan.
- (5) Ngawangun kecap barang tina kecap barang + kecap bilangan, contona: *ketuk tilu*, komponén kahiji *ketuk* nya éta kecap barang jeung komponén kadua *tilu* nya éta kecap bilangan.
- (6) Ngawangun kecap barang tina kecap barang + kecap pagawéan, contona: *julang ngapak*, komponén kahiji *julang* nya éta kecap barang jeung komponén kadua *ngapak* nya éta kecap pagawéan.
- (7) Ngawangun kecap barang tina kecap bakal + kecap barang, contona: *pancabaya* komponén kahiji *panca* nya éta kecap bakal jeung komponén kadua *baya* nya éta kecap barang.
- (8) Ngawangun kecap barang tina cakal + cakal, contona: *seluk beluk*, komponén kahiji *seluk* jeung komponén kadua *beluk* duanana nya éta cakal.
- (9) Ngawangun kecap barang tina cakal + ditambah kecap pagawéan, contona: *pancausaha*, komponén kahiji *panca* nya éta cakal jeung komponén kadua *usaha* nya éta kecap pagawéan.
- (10) Ngawangun kecap barang tina kecap pagawéan + kecap barang, contona: *turun lemah*, komponén kahiji *turun* nya éta kecap pagawéan jeung komponén kadua *lemah* nya éta kecap barang.
- (11) Ngawangun kecap barang tina kecap sipat + kecap barang, contona: *carangcang tihang*, komponén kahiji carangcang nya éta kecap sipat jeung komponén kadua *tihang* nya éta kecap barang.

- (12) Ngawangun kecap barang tina kecap bilangan + kecap bakal, contona: *dua likur*, komponén kahiji *dua* nya éta kecap bilangan jeung komponén kadua *likur* nya éta kecap bakal.
- (13) Ngawangun kecap pagawéan tina kecap sipat + kecap pagawéan, contona: *suka seuri*, komponén kahiji *suka* nya éta kecap sipat jeung komponén kadua *seuri* nya éta kecap pagawéan.
- (14) Ngawangun kecap pagawéan tina kecap pagawéan + kecap sipat, contona: *teureuy buleud*, komponén kahiji *teureuy* nya éta kecap pagawéan jeung komponén kadua *buleud* nya éta kecap sipat.
- (15) Ngawangun kecap pagawéan tina kecap pagawéan + kecap barang, contona: *mandi getih*, komponén kahiji *mandi* nya éta kecap pagawéan jeung komponén kadua *getih* nya éta kecap barang.
- (16) Ngawangun kecap pagawéan tina cakal + cakal, contona: *gulang gapér*, komponén kahiji *gulang* nya éta cakal kitu deui jeung komponén kadua *gapér*.
- (17) Ngawangun kecap pagawéan tina kecap partikel + kecap partikel, contona: *lur jeun*, komponén kahiji jeung kadua mangrupa kecap partikel.
- (18) Ngawangun kecap pagawéan tina cakal + kecap pagawéan, contona: *unjuk uninga*, komponén kahiji *unjuk* nya éta cakal jeung komponén kadua *uninga* nya éta kecap pagawéan.
- (19) Ngawangun kecap pagawéan tina kecap pagawéan + cakal, contona: *tepung lawung*, komponén kahiji *tepung* nya éta kecap pagawéan jeung komponén kadua *lawung* nya éta cakal.
- (20) Ngawangun kecap pagawéan tina kecap barang + kecap bilangan, contona: *nomer dua*, komponén kahiji *nomer* nya éta kecap barang jeung komponén kadua *dua* nya éta kecap bilangan.
- (21) Ngawangun kecap pagawéan tina cakal + kecap barang, contona: *oléng pangantén*, komponén kahiji *oléng* nya éta cakal jeung komponén kadua *pangantén* nya éta kecap barang.

- (22) Ngawangun kecap sipat tina kecap pagawéan + kecap pagawéan, contona: *huleng jentul*, komponén kahiji *huleng* nya éta kecap pagawéan kitu deui jeung komponén kadua *gentul* nya éta kecap pagawéan.
- (23) Ngawangun kecap sipat tina kecap pagawéan + kecap barang, contona: *ngégél curuk*, komponén kahiji *ngégél* nya éta kecap pagawéan jeung komponén kadua *curuk* nya éta kecap barang.
- (24) Ngawangun kecap sipat tina kecap barang + kecap barang, contona: *kembang buruan*, komponén kahiji *kembang* jeung komponén kadua *buruan* duanana nya éta kecap barang.
- (25) Ngawangun kecap sipat tina kecap pagawéan + kecap partikel, contona: *liwat saking*, komponén kahiji *liwat* nya éta kecap pagawéan jeung komponén nu kadua *saking* nya éta kecap partikel.
- (26) Ngawangun kecap sipat tina cakal + cakal, contona: *api lain*, komponén kahiji *api* jeung komponén kadua *lain* duanana nya éta cakal.
- (27) Ngawangun kecap sipat tina kecap sipat + kecap barang, contona: *amis budi*, komponén kahiji *amis* nya éta kecap sipat jeung komponén kadua *budi* nya éta kecap barang.
- (28) Ngawangun kecap sipat tina kecap pagawéan + kecap sipat, contona: *seuri konéng*, komponén kahiji *seuri* nya éta kecap pagawéan jeung komponén kadua *konéng* nya éta kecap sipat.
- (29) Ngawangun kecap sipat tina kecap sipat + kecap pagawéan, contona: *béngkok sembah*, komponén kahiji *béngkok* nya éta kecap sipat jeung komponén kadua *sembah* nya éta kecap pagawéan.
- (30) Ngawangun kecap sipat tina kecap sipat + cakal, contona: *dedeg sampé*, komponén kahiji *dedeg* nya éta kecap sipat jeung komponén kadua *sampé* nya éta cakal.
- (31) Ngawangun kecap partikel tina cakal + kecap sipat, contona: *mangsa bodo*, komponén kahiji *mangsa* nya éta cakal jeung komponén kadua *bodo* nya éta kecap sipat.

5.3.2 Harti Struktural Kecap Kantétan

Ku ayana prosés morfologi bareng jeung gelarna wangun anyar, nya gelar harti-harti (struktural) anyar. Kecap kantétan hésé diteuleuman hartina sabab lolobana komponén anu ngawanganne geus awor ngahiji. Ku kituna, harti (struktural) geus teu karasa atawa katingali deui. Tapi sanajan kitu, tinu sababaraha kecap kantétan basa Sunda harti struktural atawa komponénna bisa kénéh dikanyahokeun.

Harti kecap kantétan anu gelar ku ayana prosés morfologis katangén dina sababaraha teori Sudaryat (1991:60) saperti kieu:

- (1) 'dina/kana': *nulak cangkéng, nanggeuy gado, nangkeup harigu;*
- (2) 'tempat': *buku tulis, méja makan, kamar mandi;*
- (3) 'alat': *maénbal, ngadu panggal;*
- (4) 'hal': *unjuk uninga;*
- (5) 'waktu migawéna': *salat peuting, dahar soré;*
- (6) 'pangrandap': *suuk kulub, sangu liwet;*
- (7) 'migawé tina': *medal sila, lepas tangan; jeung*
- (8) 'asal': *batik tasik, jeruk garut, peti beusi.*

BAB 6

ADEGAN MORFOLOGIS

5.1 Cakal (Akar, Prakategorial)

Cakal (akar, prakatagorial) nya éta morfém anu mibanda harti léksikal sarta jadi dasar dina ngawangun kecap, sakapeung sok disebut bakal kecap atawa morfém dasar, contona: *guling*, *gapay*, *jeung kéjo*.

5.2 Klitik

Klitik nya éta morfém kauger anu mibanda harti léksikal tapi lain cakal, biasana mangrupa gaganti morfém bébas. Nilik kana posisina, klitik aya dua rupa:

Proklitik nya éta klitik anu cicingna méméh morfém anu dikantétan, upamana: *pun biang*, *tuang rama*, *sim kuring*.

Énklitik nya éta klitik anu cicingna tukangeun morfém anu dikantétannana, upamana: *indungna* (*indung manéhna*).

5.3 Derivasi

Parobahan kecap ku sabab ngalaman prosés morfologis saperti kecap kecap di luhur, ngalantarankeun ogé robahna kategori kecap disebut dérivasi (band. Stryker, 1969:21). Tarigan (1975:89-93) méré ngaran séjén kana istilah dérivasi téh, nya éta konvérsi. Tengetan conto ieu di handap!

- a. Kecap *lumpat* mibanda kategori vérba, sabada dirarangkénan *-na* robah jadi *lumpatna* tur kategorina jadi nominal.
- b. Kecap *satria* mibanda kategori nomina, sabada dirarangkénan *-in-* robah jadi *sinatria* tur kategorina jadi adjéktival.

5.4 Infléksi

House, spk. (1950:15) méré karerangan kieu: “*inflection is the change, or modification, in the form of a word to indicate a change in its meaning*”, Parobahan atawa modifikasi dina wangun hiji kecap nu nuduhkeun parobahan harti. Cindekna, infléksi téh nya éta parobahan kecap ku ayana prosés morfologis bari teu ngalantarankeun robahna kategori kecap, contona:

- a. Kecap *dahar* mibanda kategori vérba, sabada dirarangkénan *N-* robah jadi *ngadahar*. Kecap *ngadahar* mibanda kategori vérbal kénéh.

- b. Kecap *pais* mibanda kategori nomina, sabada dirarangkénan *-an* robah jadi *paisan*. Kecap *paisan* ditilik tina kategorina kagolong kana kategori nominal.

5.5 Tingkesan

5.6 Latihan

BAB 6

PROSÉS MORFOFONÉMIK

6.1 Wangenan Prosés Morfofonémik

6.2 Papasingan Morfofonémik dina Basa Sunda

6.2.1 Proses Gantina Foném

6.2.2 Proses Leungitna Foném

6.2.3 Proses Tambahna Foném

6.2.4 Proses Pindahna Foném

6.2.5 Proses Aworna Foném

6.3 Tingkesan

6.4 Latihan

DAPTAR PUSTAKA